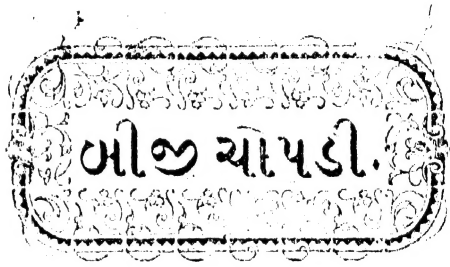

બીજી યોપડી

૫૮૭

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કૉપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૫૬૨૦ કિંમત

ગ્રંથનામ બીજી યૌપડી

વર્ગાંક

બીજ ચોપડી

ગુજરાતી નિશાળોને સાર

સરકારે

છપાવી મગટ કરી છે.

આઠમી આવૃત્તિ.

આ ચોપડી સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ મુજબ

રજીસ્ટર કરેલી છે.

મુંબઈ

ગવર્નમેંત એન્ડ્રલ બુક દિપો.

ઈ૦ સન ૧૮૭૩.

કિંમત ત્રણ આના.

(રત્નવગર કોઈએ ભાણાંતર કરવું નહિ)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

મુંબઈ.

ગણપત કૃષ્ણજીના છાપખાનામાં, માલિક
આત્મારામ કાન્હોળાએ છાપ્યું.

આ યોપડી શીખવવાની રીત.

૧. પાઠને મથાળે જે શબ્દ લખ્યા છે તે પ્રથમ ગ્રહે-
તાજીએ છોકરાંપાસે બરાબર વંચાવવા. એમાં જે નવા
જોડાક્ષર આવે, તેનું રૂપ પાઠીઆપર લખીને, તથા જે
શબ્દમાં આવે તે શબ્દ લખીને છોકરાંને ખતાવવું, અને
તે તેમને સારી રીતે સમજાવવું કે ફલાણું એ કે ત્રણ
અક્ષર મળીને ફલાણું જોડાક્ષર થયો છે.

૨. જેમ, પેહેલા પાઠમાં “ આવડ્યા ” એ શબ્દ મ-
થાળે લખેલો છે, એમાં ડ્યા જોડાક્ષર છે, તે સમજાવવી.
એવી રીતે કે પ્રથમ ડ ને યા એ બે જૂદા જૂદા લ-
ખીને છોકરાંપાસે ખોલાવવા, ત્યારે તેઓ કહેશે કે ડ્યા,
અને તેના આગળ આવ લખીએ તો આવડ્યા વંચાય,
પણ ખરેખર તો આવડ્યા છે, માટે ડ ને ય જોડવો પડે.
તેમજ “ રાખ્યો ” એ શબ્દમાં ખ ને યો જોડવો પડે
છે, પણ તે ડ ને યની પેઠે આખા જોડાતા નથી.
ખનું પેહેલું પાંખડું રાખીને જોડેની પાણુ જેવી લીટી ભુ-
સી નાંખવી, અને તેને યો જોડીને લખીએ એટલે
ખ્યો થાય. વળી એની માત્રા ભુંસી નાંખીને વંચાવવું,
એટલે ખ્યા વંચાય; તેમજ તેને વરડું ને અનુસ્વાર જો-
ડીને વંચાવવું કે ખ્યું વંચાય. એ રીતે એકજ જોડાક્ષ-
રમાં જૂદા જૂદા સ્વર આવ્યાથી જૂદાં જૂદાં રૂપ ને ઉ-
ચ્ચાર થાય છે તે સમજાવવાં, એટલે એ જોડાક્ષર છોકરાં-
ના મનમાં બરાબર ડસશે. એપ્રમાણે જોડાક્ષર સમ-
જાવી મથાળાના તમામ શબ્દ વાંચતાં શીખવવા, અને

તેના અર્થ સમજાવવા. ત્યારપછી પાઠ વંચાવવો. પાઠ- માંનો કોઈ પણ ભાગ કે શબ્દ છોકરાંના સમજ્યાવગર ન રહે એવું કરવું. નીતિની કે જ્ઞાનની. હરેક વાત આવે તેપર ખીજા દાખલા આપી શીખવનારે તે પાઠ છોકરાંનાં મનમાં સારપિંડે ઉતારવો. રોજ એક પાઠ શી- ખવડાવો.

૩. પાઠ પૂરો થઈ રહ્યાપછી તેમાં જે શબ્દ આવે- લા હોય તેની જોડણી ચોપડી બંધ કરાવીને છોકરાંપાસે કરાવી, અને અર્થ પૂછવા. સારાંશ કે એક પાઠ સારી રીતે વાંચતાં, તેમાંના બધા શબ્દના અર્થ અને પાઠની સઘળી મતલબ સારી પેઠે સમજતાં, અને અધરા શબ્દની જોડણી કરતાં આવડે, ત્યાંજગણ ખીજો પાઠ ચલાવવો નહીં, પણ એટલી સંભાળ રાખવી કે છોકરાં તે પાઠ મોઢે ન કરે.

૪. પાઠ થઈ રહ્યાપછી જે શબ્દમાં જોડાક્ષર આ- વ્યા હોય તે આવે એવાં નાનાં નાનાં વાક્ય છોકરાં- પાસે જોડાવવાં, અને તે પાઠીપર લખાવવાં. જેમ કોઈ પાઠમાં જોડણી ‘રાખ્યો’ શબ્દ આવેલો છે. હવે ‘ખ્ય’ જોડાક્ષર બરાબર વાંચતાં ને લખતાં આવડે માટે, મેં ધોડે રાખ્યો, મેં રૂપીઆ રાખ્યા, તેણે શું રાખ્યું, એવાં નાનાં નાનાં વાક્ય છોકરાં જોડીને પોતાની મેલે પાઠીપર લખે, તો તેથી જોડાક્ષર છોકરાંને બરાબર લખતાં આવ- ડશે, અને તેનું રૂપ પણ ધ્યાનમાં રહેશે.

૫. કવિતાના પાઠ વંચાય ને સારી પેઠે સમજાય ત્યાર- પછી તે મોઢે કરવાને ઘેર આપવા. ઘણું કરીને દર એક પાઠમાં આઠ લીટીઓ છે, તેમાંની ચાર લીટી મોઢે કરવાને ઘેર આપવી. તે ઘેરથી ખીજો દહાડે કરી લાવે.

પછી ખીજી ચાર આપવી. એપ્રમાણે કવિતાના પાઠ મોઢે બાણતાં આવડે એવું કરવું.

૬. આ ચોપડીમાં અને એ પછીની ખીજી ચોપડીઓમાં કવિતાના પાઠમાં જે હ્રસ્વ ઇ કે ઉ ને મ-થાળે - આવી નિશાની હોય તે દીર્ઘ વાંચવો, અને જ દીર્ઘ ઇ કે ઉ ને મથાળે ૦ આવી નિશાની હોય તે હ્રસ્વ વાંચવો. કવિતામાં એવું કરવાની જરૂર છે, કેમકે કોઈ ઠેકાણે હ્રસ્વ અભ્યંતર કે વરતું દીર્ઘના પેઠે વંચાય છે, અને દીર્ઘ હોય છે તે હ્રસ્વની પેઠે વંચાય છે.

બીજી ચોપડીનું સાંકળીછાં.

પાઠ.

- ૧ વાંચનારને શીખામણ.
- ૨ ચોપડીવિષે કવિતા.
- ૩-૬ ચકલીની વાત. ભાગ ૪.
- ૭ બહુ ખાનારી છોડી.
- ૮ વરસાદનું ગીત.
- ૯ ઘોડો.
- ૧૦-૧૨ પાકું. ભાગ ૩.
- ૧૩ પાણિયે કવિતા.
- ૧૪ માટીનાં વાસણ.
- ૧૫ છોકરાં ને દેડકાં.
- ૧૬-૧૯ જમની ને કાશી.
ભાગ ૪.
- ૨૦ છોકરો ને ખોર.
- ૨૧ સાતપૂછડીઓ હંદર.
- ૨૨ હાથ.
- ૨૩ નિશાળીઆને શીખામણ.
- ૨૪ નિશાળીઆને શીખામણ-
ની કવિતા.
- ૨૫-૨૬ બકરીની વાત. ભાગ ૪.
- ૨૯ રોતો છોકરો.
- ૩૦ તાંબા પીતળનાં વાસણ.
- ૩૧ લૂગડાંનાં નામ.
- ૩૨ ગાય.
- ૩૩ ગાયની કવિતા.

પાઠ.

- ૩૪ દૂધની જાણસો.
- ૩૫-૩૭ જૂઠાની વાત. ભાગ ૩.
- ૩૮ જૂઠું ને સાચવિષે કવિતા.
- ૩૯ મેવો.
- ૪૦ સાત વાર.
- ૪૧ કાગડો.
- ૪૨ કાગડાવિષે કવિતા.
- ૪૩-૪૪ સગાં. ભાગ ૨.
- ૪૫ કાપડ.
- ૪૬-૪૭ ખાર મહિના. ભાગ ૨.
- ૪૮ વાજાં.
- ૪૯ જન્મગાંઠ.
- ૫૦ ચોખ્ખાઈ.
- ૫૧ રોટલો.
- ૫૨ ભલા છોકરાની વાત.
- ૫૩ હંદર.
- ૫૪ હંદરવિષે કવિતા.
- ૫૫-૫૬ બકરી. ભાગ ૨.
- ૫૭ પાણી.
- ૫૮ ચોરી.
- ૫૯ ચોરીવિષે કવિતા.
- ૬૦-૬૧ ઘર. ભાગ ૨.
- ૬૨ કૂકડી ને તેનાં બચ્ચાં.
- ૬૩ કાડીઓ ને સાપ.

પાઠ.

૬૪-૬૫ છોડવા.

૬૬ ચોસાળ છોકરો.

૬૭ ચકલી.

૬૮ ચરણ.

૬૯ છોકરો ને વાધ.

૭૦ બે કૂતરાની વાત.

૭૧ બાધખેન.

૭૨ ધધિરે બધું કીધું છે.

૭૩ ધધિરનો મહિમા (કવિતા).

૭૪ નિરાળ.

૭૫ પાટી.

૭૬ ધનતેરસ.

૭૭ સોનું ને લોટું.

૭૮ ડોકું.

પાઠ.

૭૯ ધડ.

૮૦ નઠારી સોખત.

૮૧ સંગત (કવિતા).

૮૨ ખાંડની જાણસો.

૮૩ એક કૂતરાની વાત.

૮૪ કેરી ને રાકરની વઢવાડ.

૮૫ સમડી ને વાધરા.

૮૬ જળદ ને દેડકું.

૮૭ કૂતરાની ખીજ વાત.

૮૮ મેળો.

૮૯ અનાજ.

૯૦ તેલ જોમાંથી નીકળે છે તે

જાણસો.

૯૧ દીવાળીની હપીકત.

બીજી ચોપડી.

પાઠ ૧. વાંચનારને શીખામણ.

ઉકેલતાં	સાચવળે	આવડ્યા
શીખામણ	બોલીએ	સાંભળે
મળની	અક્ષરે	બગાડશો

વાહ! આ કેવી મળની ચોપડી છે! થોડા દહાડાઉપર તો તમને અક્ષરે પૂરા નહોતા આવડતા, અને હવે તો બોલ ઉકેલતાં આવડ્યા. હવે તમારે ડાહી ડાહી શીખામણની વાતો વાંચવાની આવશે.

તમારી ચોપડી સાચવળે, બગાડશો માં. ચોપડીમાં આંગળી એક ને એક ઠોકાણે રાખવી નહીં, કેમજે બગડે. માંડુથી પાનાં ફાડવાં નહીં.

મહેનત લઈને વેહેલું ભણવું, ઠીક બોલવું, જેમ બોલીએ તેમ વાંચવું, છેક તાણીને વાંચવું નહીં, તેમ છેક ધીમ સાદે પણ વાંચવું નહીં, એવી રીતે વાંચવું જે સૌ સંભળે.

પાઠ ૨. ચોપડી વિષે કવિતો.

શોભાય હૈઉં હરખાય વીગવેચી
કારજ ચોપડીઓ સમજળ સાર

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય,
હૈઉં તે દેખી હરખાય,
પણ વીગવેચી ને વંચાન,
તો તેમાંથી કારજ થાય. ૧

ઊં વ ધાલીને વાંચે નેમ,
તેમાં સમજણ આવે તેમ,
વાંચે પણ નહીં કરે વિચાર,
તે સમજે નહીં સઘળો સાર. ૨

કું ૬૦ ૩૦

પાઠ ૩. ચકલીની વાત.—ભાગ ૧.

લાવ્યો રાણા બારણામાં બોલ્યો
પૂછ્યું તપેલાશી પેસારો પાટો
એક હતો ચકલો ને એક હતી ચકલી. ચકલી બોલી.

ચોખાનો દાણો, ને ચકલી લાવી ઘળનો દાણો. તેની ખીચડી ઓરીને ચકલી પાણી ભરવા ગઈ, એટલે ચકલો બધી ખીચડી ખાધને આંખે પાટો બાંધીને સૂઈ ગયો. ચકલી પાણી ભરીને આવી ને બોલી, ચકલા રાણા, ઘડો ઉતારોતો. ચકલો બોલ્યો, મારી તો આંખો આવી છે. તમે ઘડો નાખી દો એટલે બારણામાં પેસાશે. તેમ કરીને ચકલી ઘરમાં આવી, ને જોયું તો તપેલામાં ખીચડી મળે નહીં. પછી ચકલાને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો, એ તો રાજનો કૂતરો ખાઈ ગયો.

પાઠ ૪. ચકલીની વાત.—ભાગ ૨,

ક્રિયાદ	પકડાવી	મહારાજ	હુકમ
એકલાં	મગાવ્યો	ગભરાઈને	કહ્યું

ચકલી બોલી, ચાલો, રાજકને ક્રિયાદ કરવા જઈએ. ચકલો કહે, હું તો નહીં આવું, તમે એકલાં જાઓ. ચકલી ખાઈ રાજપાસે જઈ બોલ્યાં, રાજજી, રાજજી, મારો ચકલો કહે છે કે તમારો કૂતરો અમારી ખીચડી ખાઈ ગયો. કૂતરે જવાબ દીધો, મહારાજ, મેં નથી ખાધી. એ ચકલો જૂઠો છે, એને બોલાવીને પૂછો સાહેબ. રાજએ ચકલાને પકડાવી મગાવ્યો, ને કહ્યું, ચકલા, તેં ખીચડી ખાધી છે, માટે તારું પેટ ફાડીને જોયું પડશે. એવું સાંભળી ચકલો ગભરાઈને બોલ્યો, હાજી મેં ખાધી છે. મારું પેટ ફાડશે માં. ત્યારે રાજએ રીસ ચડાવીને હુકમ કર્યો કે જાઓ સિપાઈ, આ જૂઠા ચકલાને કૂવામાં નાખી દો.

પાઠ ૫. ચકલીની વાત.—ભાગ ૩.

બૂમેબૂમ   ગોવાળ   બકરાનો   વાળ્યો.
ગોવાળીઓ   છેવટ   ગોવાળણી   કાઝ્યો

પછી જૂઠ્ઠા ચકલાને ફૂવામાં નાખ્યો. તેમાં તેની આંખ ફૂટી ને કાણો થયો, તેથી બૂમેબૂમ પાડવા માંડી. ફૂવા-આંગળ ચકલી આવીને ઉભી રહી, એટલે ગાયોના ગોવાળ આંબ્યો, તેને ચકલીએ કહ્યું, ગાયોના ગોવાળ, ગાયોના ગોવાળ, મારા ચકલા રાણાને આ ફૂવામાંથી કાઢે તો તને ખીર ને પોળી ખવરાવું. ગોવાળીઓ કહે, નારે બાપા, મારી ગાયો જતી રહે. પછી ભેંસોના ગોવાળ આંબ્યો, તેને પણ ચકલીએ એમ કહ્યું, તેવરિ તેણે કહ્યું, નારે બાપા, મારી ભેંસો જતી રહે. પછી બકરાનો ગોવાળ આંબ્યો, એણે પણ એવો જવાબ વાળ્યો. છેવટ ઉંઠની ગોવાળણી આવી, તેણે હા કહીને ફૂવામાં ઉતરી ચકલાને કાઢ્યો.

પાઠ ૬. ચકલીની વાત.—ભાગ ૪.

તપાવી   લૂચ્યાઈ   લાલચોલ
પાટલા   ઠોકયો   બોલતાં

પછી ચકલી ચકલાને ઘેર દોરી ગઈ. તેમની જોડે ગોવાળણી પણ ગઈ. ચકલી બાઈએ ખીર કરી. પેલા ચકલાએ શું કર્યું કે લોઢી ખૂબ તપાવી લાલચોળ કરીને પેલા ગોવાળણીને કહ્યું, આ સોનાના પાટલાઉપર બેસો. જોડી ગોવાળણી બેસવા ભય છે કે ખૂમ પાડી ઉઠી, ખીર ન

આધી હું તો દાઝી, ખીર ન આધી હું તો દાઝી. એથી ગોવાળણીને એટલી રીસ ચડી કે ચકલાને ખૂબ ઠોક્યો. આ વાત ખોટી છે, કેમકે ચકલાં બોલતાં નથી, ને એવું કામ કરતાં નથી. પણ એમાંથી આપણે એ શીખામણ લઈએ છીએ કે જૂઠું બોલ ને હુઆઈ કરે તેને ચકલાની પેઠે વાંકનું કળ મળે.

પાઠ ૭. બહુ ખાનારી છોડી.

ગાગર ઓસડ ઝેર સાજી

એક છોડી હશે તે રોજ નિરાળે જાય, ત્યાં બધું ને ચોપડી બગાડે નહીં, લગડાં મેલાં ન કરે, એવી બધી વાતે ડાહી ; પણ એક વાતે ખોટી હતી. ખાવા જેસે ત્યાંથી ઉઠે નહીં. પેટ ભરાય તોએ ખાખા કરે, એક વાર ખાઈ ઉઠે કે ખીજીવાર જેસે. તેનાં માખાપ ધણુંએ કહે, પણ માને નહીં, તેથી એ છોડી માંદી પડી. ગાગર જેવડું પેટ થયું, પેટમાં દુખે, ને રમાય નહીં. પછી કડવાં ઝેર જેવાં ઓસડ ધણા દહાડાલગણ ખાધાં તેવારે સાજી થઈ, મોટે માખાપ કહે તેથી વધારે ખાવું નહીં.

પાઠ ૮. વરસાદનું ગીત.

વરસાદ	મસાદ	કારેલાનું	દેડકે
ધેબરીઓ	નેવલે	ગીત	ગાળે

આવો છોકરાં, હું તમને વરસાદનું ગીત ગાતાં શીખવું.
એ વરસાદના દહાડામાં ગાળે.

(૬) .

આવરે વરસાદ, ઘેબરીઓ પ્રસાદ.

હની હની રોટલી, ને કારેલાનું શાક.

આવરે વરસાદ, નેવણે પાણી,

નઠારી છોકરીને દેડકે તાણી.

એ તમે વાંચો છો તો ઠીક, પણ એમાં વરસાદ,
ઘેબરીઓ પ્રસાદ, અને ખીજા ખોલ છે તે સમજો છો?

પાઠ ૯. ઘોડો.

એકજ જણસ ટકુ બેસાય પારકો

આવ છોકરા, આ ઘોડો જો. ભાઈ, તું એ ઘોડો
ખેસું? ના ભાઈ, એ આપણો નથી, પારકો છે. તું આ-
પણા ટકુઉપર ખેસતો. ના ટકુપર નહીં, મારે ઘોડે ખેસવું
છે. નાનો ઘોડો તે ટકુ, માટે ઘોડો ને ટકુ એ એકજ.
આપણું ટકુ ઘોડો છે, તું તેપર ખેસતો. પારકી જણસ
લેવાય? ના ખાપા. પારકી જણસ ના લેવાય તો પારકે
ઘોડે કેમ ખેસાય?

પાઠ ૧૦. પાડું.—ભાગ ૧.

જળવે	નીરે	જકડી
રાતે	સંભાળ	વાછરડું
પટેલ	જતન	વાડો

એક પટેલને ત્યાં ગાયો, બેસો, વાછરડાં, ને પાડાં બહુ હતાં.

પરિત્ર તેમનું બહુ જતન કરે. ચારો નીરે, પાણી પાપ, રાતે વાડમાં રાખે, તેમાંથી કોઈ માંદું પડે તો ઓસડ વેસડ પણ કરે, સવારે ચારવાને તેમને એતરમાં લઈ જાય, સાંજે પાછાં ઘેર આણે, તેમાં નાનું વાછરડું કે પાડું થાકી જાય તો તેને હંચકીને આણે. એવી રીતે તેની સંભાળ રાખતો, તેથી તેઓ બધાં સુખી રહેતાં. એક પાડું હતું એકલું તે સુખી ન હોતું, કેમકે તે બહુ જાકી હતું. કોઈની શીખામણ માને નહીં.

પાઠ ૧૧. પાડું.—ભાગ ૨.

એન બંધીખાને વીચાર નીસરી સમજવું
અહીંઆંથી ફરાય વાંસે લાગ છૂટું

વાંસે જે પાડાની વાત આવી તેને નીસરી જવાનું મન થતું હતું, તેથી તેને કંઈ એન પડે નહીં. તેના મનમાં આવ્યું કે બંધીખાને પડી રહેતું ઠીક નહીં. કૂતરાં કે બિલાડાં બહાર છૂટાં ફરે છે તેમ મારાથી છૂટું ફરાય તો કેવી મજા પડે! એવા એવા વિચાર કરીને માંહેથી નીકળી જવાનો લાગ જોતું હતું. એક ડાહી ગાયે તેને શીખામણ દીધી કે તું તો ઘેલું છે. અહીંઆંથી બહાર જઈશ તો દુઃખી થઈશ. ગાયે એનું ધણુંએ સમજાવ્યું, પણ પેલું પાડું કેમ કંઈ પોતાની જાક છેડે નહીં.

(૮)

પાઠ ૧૨. પાડું.—ભાગ ૩.

કાવ્યો	વગડામાં	સટકી ગયું
અણસમજ	કોતર	ડાહ્યો

પેલા ને જકી પાડાની વાત આગળ આવી હતી તે ન્યારે બધાં દોર ઉંઘી ગયાં, ત્યારે મોડી રતે લાગ કાવ્યો, એટલે વાડામાંથી છાનુંમાનું સટકી ગયું, ને વગડામાં જતું રહ્યું. એવામાં કોતરમાંથી એક મોટો વાધ નીકળ્યો. તેણે પેલા પાડાને ઝાલીને મારી નાખ્યું. જુઓ, એ રીતે અણસમજથી પોતાની જક ને છોકરાં છોડતાં નથી, તે અંતે દુઃખી થાય છે; મારે માખાપ કે ખીજું કોઈ સારી શીખામણ દે તો તે છોકરાંએ માનવી, તેમાં તેમનું બહું છે, ને ધરનાં માણસ ને પાડેશી સૌ તેમને ડાહ્યાં છોકરાં કહેશે.

પાઠ ૧૩. પાડાવિષે કવિતા.

છેક	માન્યું	ચરવાને	વનમાં	ચિત્ત
વાધ	વાસ	માળ	દુખીઉં	અવસ્થા

ઓપાઈ.

વાડામાંથી પાડું એક
છૂટું થઈને નાકું છેક.
મન માન્યું ચરવાને ઘાસ,
વનમાં જઈને કીધો વાસ. ૧

વળતી વાથે લીધા પ્રાણ,
એવું દુખીદું થયું અજાણ.
ચિત્તમાં છૂટું થાવા જાય,
તેની એજ અવસ્થા થાય.

૨

ક. ૬૦ ડા.

પાઠ ૧૪. માઠીનાં વાસણ.

પલાળે છે	ભરવાના	ગોરસ
ચીકણી	આધરકે	કોડીઆં
ઢીકરાંનાં	જાત	નરમ

માઠી બહુ કામની છે. લાલ, પીળી, કાળી, એવી એવી ઘણી જાતની માઠી થાય છે. એને પાણીએ પલાળે છે, ત્યારે નરમ ને ચીકણી થાય છે. માઠીનાં ઘણાં વાસણ થાય છે. પાણી ભરવાના ગોળા, ગોળીઓ, ખેડાં, એ સૌ એનાંજ થાય છે. ગાગર ને ઘડો મળીને એક એકું કહેવાય. દહીં જેમાં આધરકે છે તે ગોરસ, ને છારા લાવવાની દોહણી, એ પણ માઠીનાંજ થાય છે, વળી દીવા કરવાનાં કોડીઆં, ને દાણા ભરી મૂકવાની કોઠીઓ પણ માઠીની થાય છે. માઠીનાં વાસણને કોઈ ઢીકરાનાં વાસણ પણ કહે છે.

પાઠ ૧૫. છોકરાં ને દેડકાં.

પાળે	ફેંકવા	તળાવ
વાગ્યા	કાયર	પથરે
જગાડ	મંડ્યા	જવાબ

કેટલાક છોકરા એક દહાડો તળાવની પાળે પથરે રમવા

મંડ્યા. તેમાં બહુ દેડકાં હતાં, તેમને પથરા ધડાધડ વાગ્યા, ત્યારે કાયર થઈ તેમાંનો એક પાણીની ઉપર આવીને બોલ્યો, રે ભાઈ, અમને ગરીબને પથરા શામાટે મારો છો ?

એક છોકરે કહ્યું, અમે તો રમીએ છીએ. દેડકે જવાબ દીધો, એ તો ખરું, પણ તમારા પથરા અમને વાગે છે, તમારા મનને તો રમત છે, પણ અમે માર્યા જઈએ છીએ.

આપણે સંભાળીને રમવું, એવી રીતે જ આપણી રમત-ધી કોઈનો કરીએ બગાડ ન થાય.

પાઠ ૧૬. જમની ને કાશી.—ભાગ ૧.

બેનપણી ભુંગળી તપેલી તારાક
નોતરં વેલણ કડછી વખત

એક જમની કરીને છોડી હરો, તેની એક બેનપણી હતી, તેનું નામ કાશી, તે એક દહાડે જમનીને ઘેર આવી. તે વખત જમની એની માની જોડે એક ઘડો લાઇને તળાવે પાણી ભરવા જતી હતી. કાશીએ કહ્યું, આજ તું રહે તો આપણે રમીએ. તું જાણે પાણી લાવે, ને હું તારા છગનબાઇને નોતરં દઈ આવું, ને પછી રાંધું. જમની કહે, ઠીક, પણ રહે, હું મારાં નાનાં નાનાં વાસણ લાવું તેવડે તું રાંધજે. એટલું કહીને ભુંગળી, વેલણ, તપેલી, કડછી, તારાક, યાગી, વાડકા, એવું એવું લાવીને મોંઆગળ મુક્યું.

પાઠ ૧૭. જમની ને કાશી.—ભાગ ૨.

મથા	ખાવાનું	ભાડવું
ધાણી	પહુંઆ	ટેવ

જમનીએ કાશીને પૂછ્યું કે, કહો તો મારી મંછીખાને રમવા તેડી લાવું. પેલી કહે કે ના ના, એ મંછી તો નહીં. એ તો સૌને ગાળો ભાડે છે, ને બહુ લડે છે. ત્યારે જમની ખોલી કે ના રે, હવે તો એવી ડાહી થઈ છે કે કંઈ મથા નહીં, મારી જોડે નિશાળે આવે છે, ચોપડી વાંચે છે, ને જરાએ કંજીઓ કરતી નથી. મહેતાજીએ એની ગાળો ભાડવાની ટેવ મૂકાવી. કાશી ખોલી કે ઠીક ત્યારે, જા, તેડી આવ, ને કાંઈ ખાવાનું લેતી આવજો. ત્યારે જમની ખોલી, મારી મા ઘેર હશે તો લાવીશ. શું લાવું વાર? ધાણી, કે પહુંઆ, કે ખીજું કાંઈ? કાશી કહે, ને આપે તે લાવજો. જા, પેહુલી આવજો. તારા આવ્યા-પછી હું જગનને નોતરું દેવા જઈશ.

પાઠ ૧૮. જમની ને કાશી.—ભાગ ૩.

છોટીઓ	બાળક	દેખાય	આટલી
નાનું	મેળાપ	ભાણો	વાર

કાશીએ પૂછ્યું, કેમ જમની આટલી બધો વાર લાગી? જમની ખોલી, શું કરું બેન, આ મારો છોટીઓ રોતો

હતો તેને તેડવા રહી તેથી વાર લાગી. ત્યારે કાશી બોલી કે સ, વળી એનું અહીં શું કામ હતું? જમની બોલી, એ કહે મને રમવા તેડી જા, મૂકીને આવું તો રહે, ત્યારે શું કરે બેન, રડતો મેલીને અવાય? કાશી બોલી, નારે બાપા. નાનું બાળક રડતું કેમ મેલાય. લાવી તે ઠીક કરું. વાર, આવ્યાનું શું લાવી? જમની બોલી, મારી મા હજી નથી આવી તે કોણ આવે? કાશી બોલી, તું એ મારા જેવી દેખાય છે તો. જો અલી પેલા મારા બે ભાઈ ને બાણો આવે છે. હવે આપણે કંઈ બીજી રમત રમીએ તો કેવું?

પાઠ ૧૯.

જમની ને કાશી.— ભાગ ૪.

નિશાળીઆ	લાકડી	પરીક્ષા	સાહેબ
કૂદાવતી	બણેલાં	ઈનામ	બાકી

કાશી બોલી, ચાલો હું મહેતાજી યાદ, ને તમે સૌ નિશાળીઆ યાઓ. ત્યારે કાશીનો ભાઈ મગન બોલ્યો, કાશી બેન, તારાથી મહેતાજી કેમ થવાય? ત્યારે કાશી બોલી, તું કહે તો હું સાહેબ યાદ, ને નિશાળ જોવા આવું. તું મહેતાજી યા, ને બાકીનાં તમે બધાં નિશાળીઆ યાઓ, ને બેશીને બણો, ને મગન મહેતાજી કહે તે કરો. હું બણે સાહેબ તે મારા લાકડીના ઘોડપર બેસી કૂદાવતી કૂદાવતી નિશાળની પરીક્ષા લેવા આવું, ને બણેલાં ને ડાહ્યાં છોકરાંને ઈનામ આપું, ઠીક કે નહીં ભાઈ?

પાઠ ૨૦. છોકરો ને બોર.

ઉતાવળ	સામટું	ગાગર
અહ્યા	નીકળ્યો	મૂંઠો

એક છોકરો ગાગરમાં હાથ ધાલી મુઠો ભરીને બોર કાઢતો હતો, પણ ગાગરનું મોં સાંકડું, મોટે હાથ માટે અટકી રહ્યો તે કેમ નીકળે નહીં. એવામાં પાસે એક જાણુ ઉભો હશે તેણે કહ્યું, અલ્યા છોકરા, તું અરધા બોર પડતાં મૂક, એટલે હાથ નીકળશે. છોકરે પેલાની શીખા-મણ માનીને તેમ કર્યું કે હાથ અટ નીકળ્યો.

આ વાતમાંના છોકરાની પેટે ને કોઈ એક ફેરે સામટું લેવા જાય, તેના હાથમાં છેલ્લી વારે લગારે આવે નહીં. ભણવામાં પણ ઉતાવળ કરીને સામટું શીખેલા જાય, તો કંઈ આવડે નહીં.

પાઠ ૨૧. સાતપૂછડીઓ ઊંદર.

પૂછડીઓ	ખીજવવું	હજમ
ખાંડો	કપાવી	ચીડવે

એક ઊંદરનું ખચ્ચું હતું તેને સાત પૂછડીઓ હતી. એ ખચ્ચું નિશાળે જાય, ત્યારે સૌ તેને ઊંદર સાતપૂછડીઓ,

ઊંદર સાતપૂછડીઓ, કહીને રોજ ખીજવે. પછી એક દહાડો તેણે એ વાત એની માને કહી. ત્યારે તે ખોલી, જા બેટા, હજી મને ત્યાં જઈ એક પૂછડી કપાવી આવ. પછી તેમ કરીને ખીજ દહાડે નિશાળે ગયો, ત્યારે સૌ છપૂછડીઓ કહેવા લાગ્યા. વળી એક કપાવી આવ્યો, ત્યારે સૌ પાંચપૂછડીઓ કહી ચીડવે. એમ કરતાં કરતાં એક પૂછડી રહી, ત્યારે સૌએ એને એકપૂછડીઓ કહેવા માંડ્યો, ત્યારે એ એક પણ એણે કપાવી નાખી, ત્યારે તો ઉંદર ખોડો એમ કહેવા માંડ્યું. ત્યારે એણે એ વાત માને કહી. તેણે શીખામણ દીધી, કોઈના ખીજવ્યાથી ખીજાએ નહીં, તો પછી કોઈએ ખોજ નહીં.

પાઠ ૨૨. હાથ,

કામકાજ

કોરાળી

મનુર

સાંધા

જિયારો

ખાઈડીઓ

દરજી

ધોળી

સૂતર

કલમ

અક્ષર

મોતી

કામ કાજ કરવામાં હાથનો ખપ પડે એટલે હાથનું કામ

તે હાથેવતીજ ઠીક થાય. હાથમાં અને આંગળાંમાં નાના નાના સાંધા ધણા છે, તેથી જેમ તેને વાળવાં કરવાં હોય, તેમ વળાય. સૌ કોઈ હાથવતી કામ કરે છે. મનૂર કોઢળી લઇને ખોદે છે. બાઈડીઓ સૂતર કાંતે છે. દરજી લગડાં શિવે છે. ધોખી ધુએ છે. એવાં કામ કરવાને હાથ કામમાં આવે છે. હાથે કલમ ગ્રાલીને આપણે લખીએ છીએ. કોઈ તો મોતીના દાણા જેવા અક્ષર લખે છે. આપણે હાથે જમીએ છીએ. જે બિચારને હાથ ન હોય તેનાથી કેમ જમાય ? તેનાથી તો કંઈએ ન થાય.

પાઠ ૨૩. નિરાશીઆને શીખામણ.

ધ્યાન	કરો	માયા	વઢવું
પાંસરા	વેળાસર	મન	બૂલ

ઘેર કે રમવાને કેકાણે જેમ કરતા કરો છો, ને બોલો છો, તેમ નિરાશને કરવું નહીં. ચોપડીમાં મન રાખીને પોતાનો પાઠ ભણવો. તમારી પાસે જે છોકરા હોય તેમની જોડે રમવું નહીં, કે વાતસરખી પાથ ન કરવી.

મહેતાજી શીખામણ દે તે માનવી. આપણને બૂલ પડી હોય, ને મહેતાજી બતાવે, તો તે ઉપર ધ્યાન રાખવું.

નિરાશમાં સૌ ઉપર માયા રાખવી, કોઈને ગાળો દેવી નહીં, કોઈ સાથે વઢવું નહીં, કોઈ છોકરાં કદી કાંઈખોટું કામ કરે, તો તેમને કહેવું જે ફરીને એવું કરશો માં. નિરાશને છૂટી થાય ત્યારે પાંસરા ઘેર જવું, ને જે માબાપે રમવાની છૂટી આપી હોય, તો રમીને વેળાસર ઘેર જવું.

પાઠ ૨૪. નિશાબીઆને શીખામણ.

નિત્યે	ચિત્ત	પેર	ચોડી
નીસરી	રૂડી	ગુરૂની	શિશા

દોહરા.

નિત્યે જવું નિશાબમાં,
બણવું ચોડી ચિત્ત ;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી,
રૂડી રાખી રીત. ૧
રાખો નહીં મન રમતમાં,
સમજો સારી પેર ;
નિશાબમાંથી નીસરી
જવું પાંસરૂં ધેર. ૨

ક્ર. ૬૦ ડા.

પાઠ ૨૫. બકરીની વાત.—ભાગ ૧.

વિઆવાની	રોકીને	વિચાર્યું	ઠેકાણું
ગાડાવાળો	નીચે	રસ્તો	બિચારે

આ નીચે લખેલી બકરીની વાત બહુ સારી છે, માટે તે ધ્યાન રાખીને વાંચવી. એક બકરી હતી, તે વિઆવાની થઈ, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે મારે બચ્ચાં થશે, તેમને રહેવાનું ઠેકાણું જોઈશે માટે એક ઘર બાંધું. પછી તે

ગામનો રસ્તા રોકાને બેઠી, એટલે એક ગોળનું ગાડું જતું હતું તેનો ગાડવાળો કહે, બકરી બકરી, વચમાંથી ઉઠ. ત્યારે બકરી બેલી, અરે મૂરખ, બકરી બેન નથી કહેવાતું? ત્યારે પેલો બોલ્યો, બકરી બેન, બકરી બેન, ઉઠોને. પેલી કહે, ગોળનું માટલું આપે તો ઉઠું. પેલે બિચારે એક માટલું આપીને તેને ઉઠાડી. તે માટલું લઈને બકરી ઘેર ગઈ.

પાઠ ૨૬. બકરીની વાત.—ભાગ ૨.

શેરડીનું	કોપરાં	દાણા	કાઢીને
ટોપલી	ભીંતો	માર્ગ	ભારો
નળીઆં	છાયું	છાપરં	

પેલી બકરી માટલું મૂકી આવીને પાછી માર્ગે રોકાને બેઠી, એટલે એક શેરડીનું ગાડું આવ્યું. તેની કનેથી એ શેરડીનો એક ભારો લીધો ત્યારે ઉઠી. એ ભારો મૂકી આવીને વળી તેને તે ઠેકાણે આવીને બેઠી, એટલે *કોપરાંનું ગાડું જતું હતું તેના ધણીકનેથી એક ટોપલી કોપરાં લીધાં. વળતી પેલી બકરીએ ઘર ખાંધવા માંડ્યું. શેરડી આવી હતી તેના દાંડ કર્યા, ગોળનું માટલું આવ્યું હતું તેમાંથી ગોળ કાઢીને ભીંતો કરી, ને શેરડીવતી છાપરં કરીને તેના ઉપર નળીઆંને ઠેકાણે ટોપરાં વડે તે છાપરં છાયું, ને માંહે વિચ્છાઈ. તેને સાત બચ્ચાં થયાં.

પાઠ ૨૭. બકરીની વાત—ભાગ ૩.

કમાડ ઉઘાડશો કેરાં બારણાં વાશીને
ભીંતરડી છાયાં રખડવા આડું વલે

બકરી ચરવા જાય ત્યારે બચ્ચાંને કહેતી જાય કે જોજો, તમે કમાડ વાશીને ઘરમાં રહેજો, ને કોઈ આવે તો ઉઘાડશો માં. હું આવીશ તેવારે આમ બોલીશ, “ગોળકરી ભીંતરડી, રોરડીકરી દાંડા, ટોપરીએ ઘર છાયાં, બચ્ચાં બારણાં ઉઘાડો.” એ સાંભળે ત્યારે બારણાં ઉઘાડજો. કોઈ ઘરમાંથી બારણે જરો માં હો. છ બચ્ચાં તો માની શીખામણુ માને, પણ સાતથું માને નહીં. બકરી રોજ શીખામણુ દે, પણ એ આડું બચ્ચું માને નહીં. મા જાય કે રખડવા નીકળે. એ બચ્ચાની શી વલે થઈતે હવે હું તમને કહી કહીશ.

પાઠ ૨૮. બકરીની વાત.—ભાગ ૪.

અમથી આડું રજળવા બેડેલી
બહાર આવડતું મુખી

એક દહાડો બકરી ચરવા ગઈ, ને બધાં બચ્ચાં કમાડ વાશીને ઘરમાં બેઠાં. એક પેલું આડું બચ્ચું બહાર રજળવા ગયું. એવામાં એક વાઘે આવીને તેને મારી નાંખ્યું. આ વાત બકરી બનેલી તો નથી, કેમતે બકરીને કંઈ બોલતાં કે ઘર બાંધતાં આવડતું નથી ; ગોળ શરડી ને ટોપરાંવડી કંઈ ઘર બંધાય નહીં ; બકરીને સાત બચ્ચાં

યાય નહીં, ને તેનામાં સમજાએ હોય નહીં. એ વાત તો અમથી જોડેલી છે. એમાંથી શીખામણુ એટલી સવાની ને મા કહે તે છોકરાં માને તો સુખી થાય, નહીં તો પેલા બકરીના બચ્ચાની પેઠે દુઃખ પામે.

પાઠ ૨૯. રોતો છોકરો.

સવારમાં	પોહોળું	તાણતો	ઉંદરડી
નહોર	ઓપડ્યાં	ભેંકડો	લાહે

એક મોતી કરીને છોકરો હશે, તેને એવી ટેવ કે સવારમાં ઉઠે કે રોવા માંડે, નહાતાં રોય, નિરાજે જતાં રોય, જમતાં રોય, કાંઈ જરા થાય કે રાય ; એની મા ધણુએ સમજાવે, પણ રોવાની ટેવ મેલે નહીં. એક દહાડે પોહોળું માદું કરી સુતો સુતો ભેંકડો તાણતો હતો, એવામાં એક નાની સરખી ઉંદરડી તેના મોંમાં પેરી ગઈ, ને તેના નહોર ખેડા, તેથી જીભે લાહે બળવા માંડી, તે એની માએ કડવાં કડવાં ઓસડ ઓપડ્યાં ત્યારે મટી. તે દહાડાથી માતીએ રોવાની ટેવ મુકી. રો રો કરે તે છોકરાં ગાંડાં કહેવાય.

પાઠ ૩૦. તાંબા પીતલનાં વાસણ.

તાંબાકુંડીઓ	માંજેલાં	ગરમાં
ધોળાશપર	પીતળનાં	ગોબાધ
અથડાય	સાચવવાં	ચળકતાં

તાંબાનાં વાસણુ લાલ રંગનાં હોય છે. કચરોટ, તાંબા-

કુડીઓ, ને લોટા સારીપિંઠે માંજેલા હોય, ત્યારે તો ખૂબ અનુકૂળતા જણાય છે.

પીતળનાં વાસણ પીળા રંગનાં હોય છે. તપેલાં, થાળીઓ, લોટા, લોટીઓ, વાડકા, તાસકા, એવાં એવાં ઘણાં વાસણ પીતળનાં થાય છે.

થાળીઓ, ગરમાં, અને વાડકા કાંસાના થાય છે. કાસું રંગે પીતળ જેવું છેક પીળું નથી હોતું, પણ ધોળાશપર હોય છે. તાંબા પીતળનાં વાંસણ ભોંયપર પડે કે અથડાય, તો કદારા ગોભાય, પણ કાંસાનાં વાસણ તો ફૂટી જાય, માટે એ વાસણ ખડુ સાચવવાં.

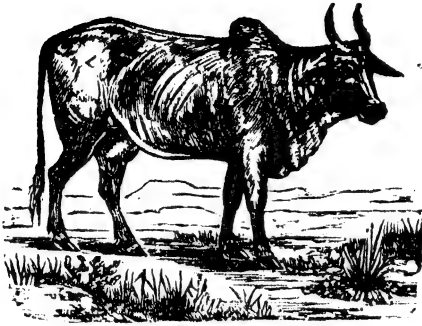
પાઠ ૩૧. લૂગડાંનાં નામ.

નાનીશી   પિછોડી   પાધડી   જમદાની
પોતડી   હીરકોરી   હલકી

અલ્યા છગન, તું નિશાળે આઠલી નાનીશી પોતડી, ફટેલી અંગરખી, ને મેલી ટોપી પહેરીને આવે છે એ શું? જોને પેલો તારા કાકાનો દીકરો ગરીબ છે, તોપણ ધોતી, પાધડી, અંગરખું, પહેરીને આવ્યો છે, ખભે પિછોડી પણ નાખી છે.

છગન બોલ્યો, મારા બાપા કહે છે કે તું આંક ભણી રહીને નામાં લખતાં શીખીશ ત્યારે તારેમાટે એક હીરકોરી ધોતી લઈશ, ને એક હલકી પાધડી અપાવીશ, તે પહેરીને રોજ નિશાળે જા; જમદાનીનું અંગરખું તો એક છેજ.

પાઠ ૩૨. ગાય.

વાગોળવું   ખરીઓ   કાટ   બને
માખણ   હલાવે   ભાવે

જીઓ, પેલી ગાય ચરે છે. એને ધાસ બહુ ભાવે છે. ચરી રહીને બેઠી છે, તોએ માં હલાવે છે. એ વાગોળે છે. ને ખાધું હોય તે પાધું મોંમાં લાવી ચાવવું એને વાગોળવું કહે છે.

ગાયને બે શીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને એક પૂછડું છે. એના પગની ખરીઓ જીઓ, તેની વચમાં કાટ છે. તેથી જાણે એક પગે બંને ખરીઓ હોય તેવું દેખાય છે.

ગાયનું દૂધ આપણા ખાધામાં આવે છે, ને તેનું દહીં ને છાશ થાય છે. ખીજું શું શું થાય છે? માખણ ને ધી. ત્યારે તો ગાય ધણીજ કામની છે.

ગાયોની શી શી વાત કહી? તેને ધાસ ભાવે છે, ખાધા પછી વાગોળે છે, તેને બે શીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને

ખરીઓની વચમાં ફાટ છે. તેનું દૂધ ખાધામાં આવે છે. આ પાકને મદાજે એક ગાયોના યેજા માહિલા ગોધો છે. તે છૂટો ફરે છે.

પાઠ ૩૩. ગાયની કવિતા.

ગુણ અગણિત ખાંતે જન પંખી નર નાર
આધાર પશુ માળ જન્મતી સુખદાતા

દોહરા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં,

સુખદાતા કહેવાય ;

દે છે તે દહીં દૂધ ધી,

ખાંતે સૌ જન ખાય. ૧

પશુ પંખી નર નારને

જુઓ જન્મતી વાર ;

ધણું કરી ધી દૂધ છે,

એજ પ્રાણ આધાર. ૨

ક૦ ૬૦ ડા૦

પાઠ ૩૪. દૂધની જાણસો.

દૂધપાક	દારે	ખડખાં	જમીનય
આસળી	વલોવે	તાવીને	લોચો
જૂરં	માવો	પેંડા	ખરફી

દૂધમાં થોડા ઓખા નાખે, ને પછી ધણી વાર ચૂલાપર

શપ્પાને દૂધને બાળે, પછી ખાંડ નાખે, એટલે દૂધપાક થાય. ચોખ્ખા પાણીમાં રાંધીને પછી થોડું દૂધ નાખે છે તેને ખીર કહે છે. દૂધને બાળી બાળીને છેક લોચા જેવું કરે તેનું નામ માચો. એમાં ખૂંસ એટલે ધોંએલી ખાંડ ભિળીને પછી લીંબુ લીંબુ જેવડી ગોળીઓ વાળે તે પેંડા કહેવાય. ખાંડગી ચાસણી કરીને માહે માચો. નાખે, ને પછી તેને ઠારે, એટલે તે બરછી થઈ. રાતે દૂધમાં જરા છારા કે બીજી કંઈ ખટારા નાખે, ને ઢાંકી મૂકે તો બીજા દહાડે તે બધું દૂધ જમી જાય, ને ખડખાં બંધાય એ દહીં થયું. દહીંને પાણી નાખીને વલોવે એટલે છારા થાય. તેમાં ઉપર ચીકણું ચીકણું તરે તે માખાણુ. માખાણુને તારીને ધી કરે છે.)

પાઠ ૩૫. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૧.

લેખણ	છાનામાના	માન્યું
સંતાડીને	પડેલી	ટેવ

હું તમને એક ચોરની વાત કહું. જૂઠા કરીને એક છોકરો હતો. એ કોઈક વેળા કોઈની લેખણ સંતાડીને ઘેર લઈ ગયો. તે જોઈને એની મા બોલી, અલ્યા જૂઠા, એ તારી લેખણ ન હોય; જા જોની હોય તેને આપી આવ. પણ જૂઠું માન્યું નહીં. એક દહાડે નિરાળમાં કોઈની પાઈ પડેલી હતી, તે એણે દીઠી. એ પાઈ લઈ મહેતાજીને આપી નહીં, પણ પોતે છાનામાના તેનાં ખોર ખાધાં. એ વાત કોઈએ જાણી નહીં તેથી જૂઠાને આઠી ટેવ પડી.

પાઠ ૩૬. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૨.

પાવલી   ચોરી   લટકાવી   ફજેતી
માનવું   કાગળ   કાંટ

પેલો જૂઠો ઘરમાંથીએ માખાપથી છાનું છાનું ચોરી
ખાય, ને પૂછે ત્યારે માને નહીં, ને કહે જે મેં તો નથી
ખાયું. એમ કરતાં કરતાં જૂઠાએ નિરાળના કોઈ છોક-
રાની પાવલી ચોરી. એ ચોરી પકડાઈ, ને તેને મેહતા-
જીએ લઈ ગયા. પછી મેહતાજીએ તેની કેવી વલે કરી
તે જુઓ. એ પાવલાને કાગળપર ચોડીને તે કાગળપર ‘જૂઠાએ
ચોરી’ એમ લખીને તેની કોટે લટકાવીને નિરાળવએ
ઉભા કાઢો, તેથી સૌ છોકરાએ તેની ફજેતી જોઈ.

પાઠ ૩૭. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૩.

દીકરાની   વઢવું   શરમાયો   હવાલ
વાળુ   પેહેલાં   સોંપ્યો

પેના જૂઠાના બાપને તેડાવીને મેહતાજીએ બધી વાત
કહી. પોતાના દીકરાની ચોરી કરવાની ને જૂઠું બોલ-
વાની ટેવ સાંભળીને તેને બહુ દુઃખ થયું. પછી મેહતા-
જીએ તે છોકરાને તેના બાપને સોંપ્યો. તે વઢીને તેને
ઘેર તેડી ગયો. જૂઠો એટલો શરમાયો કે રાતે વાળુએ
ન કહ્યું. જુઓ છોકરાં, ચોરી કરે તેને જૂઠું બોલવું
પડે, ને પછી તેના આવા હવાલ થાય. ખીજું તમારી
ચોપડી કે કાંઈ જાણસ કોઈ ચોરે, તો તમને ફેવું લાગે

વાર? તો ખીજને પણ એવું કેમ ન લાગે? મારે કોઈનું કશું લેવું નહીં. ખીજની જાણ સંબેધિતી હોય, તો તેને પેહેલાં પૂછવું, ને તે હા કહે તો લેવી.

પાઠ ૩૮. જૂઠ ને સાચ વિષે.

કરી પાપી રેહ શોભે પૂરો
ઉપાય સ્નેહ રાચે જગપતિ

દોહરા.

જૂઠું ખોલે ને કદી,
પાપી પૂરો થાય ;
તે મારે બાળક તમે,
ન કરો એ ઉપાય. ૧
સાચામાં સુખ છે ધણું,
સાચે સૌનો સ્નેહ ;
સાચે રાચે જગપતિ,
સાચે શોભે દેહ. ૨

કૃ ૬૦ ૩૦

પાઠ ૩૯. મેવો.

ગાંધીની	ઝોળખીતો	વાટી	મામા
બરામ	દરાખ	*મગફળી	ચારોળી
દુકાન	કાનુ	ખજૂર	

આજે હું મારા મામાસાચે ગાંધીની દુકાને ગયો હતો.

* મગફળી એટલે મગની શીંગ નેને વિલાયતી શીંગ કે બોયશીંગ કહે છે.

તે ગાંધી મારા મામાનો ઝોળખીતો હશે, તેથી તેણે મને એક બદામ આપી, તે મેં ખાધી. પછી મને મગ-ફળાની ટોપલી બતાવી તેમાંથી ખવાઈ તેટલી તે ખાધી. પછી કાળુ ને ખજૂર આપ્યા. મારા મામાએ દરાખ ચારોળી વેચાતાં લીધાં. વળતી કેટલી એક ટોપરાંની વાટી લઈને અમે ઘેર આવતા હતા, એટલે ખીજી દુકાનવાળાએ મને કહ્યું કે બાણીઆ, મામાએ શું શું ખાવાનું અપાવ્યું. ત્યારે મને ને અપાવ્યું હતું તે કહ્યું. ત્યારે તે કહે કે ખારેક ખાધી ? એમ કહીને એક આપી. તે ખાઈને હું પાછો ઘેર આવ્યો.

પાઠ ૪૦. સાત વાર.

ચંદ્રમા	સરસ્વતી	વિદ્યા
ઘણાખરા	દિવસ	વાર

તમારી નિશાળમાં સાત સાત દહાડે એક વાર છૂટી મળે છે તે રવિવાર. રવિ એટલે સુરજ. પછી ચંદ્રમાનો વાર આવે છે તેને સોમવાર કહે છે. સોમવારકેડે મંગળવાર, ને પછી બુધવાર. ત્યારપછી ગુરૂ આવ્યો. કેટલાક લોક છોકરાને ગુરૂવારે નિશાળે મૂકે છે, એમનું સરસ્વતી એટલે વિદ્યા વેહેલી આવડે. પણ ચિત્ત રાખીને બાળે તેને બધાએ વાર સરખા છે. પછી શુક્રવાર. તે દિવસે અણા ખાવાનો ચાલ છે. રવિથી શુક્ર જીકો છે, ને સાતમા વાર શનિ છે.

પાઠ ૪૧. કાગડો.

જબરી	ચચ્ચાર	ડોલતો	લાંઠ
વહાણામાં	કીડા	જનાવર	મેહેનતુ
માંસ	કૂદતાં	સાંજ	માળો

કાગડો કાળો ને તેની ચાંચ લાંબી ને જબરી હોય છે, તેથી તે ભોંચ ઝાદે છે. તેને બે પગ ને એક એક પગે ચચ્ચાર ચાંગળાં છે. તે ડોલતો ચાલે છે, ને ચનાજ, કીડા, કે માંસ ખાય છે, ને મુઝેલાં જનાવરની ચાંખો ફોડી ખાય છે.

કાગડા મહેનતુ તો ખરા, પણ લાંઠ બહુ. ન્યાં ત્યાં કૂદતા ફરે છે. કોઈ વાર કૂતરાને નસાડે. ન્યાં ફાવે ત્યાંથી ખાવાનું લઈ જાય. ખાલકના હાથમાં કદી રોટલા હોય, તો તે પણ લઈ જાય.

કાગડા ઝાડપર માળા બાંધે છે. સૌ પોતપોતાનો માળો ચોગળે છે, ને સાંજે તેમાં જઈ મુઝે છે. વહાણામાં સુરજ ઉગ્યા પહેલાં ઉડીને એ કા કા કરવા માંડે છે.

પાઠ ૪૨. કાગડાવિષે કવિતા.

ભાળો પાખાળો રૂપાળો ચોંપે હણવાં ચતુર
કાગ રાગ કાંકરો આહે જલદી માળો

દોહરા.

બેઠો માળો ખાંધવા,
ભાળો કાળો કાગ ;
બે પાંખાળો બોલતો,
નહોં રૂપાળો રાગ. ૧

કોય લક્ષને કાંકરો,
ચોંપે હણવા આહે ;
ચિતમાં ચેતી ચતુર તે,
જલદી ઊડી જાય. ૨

ક૦ ૬૦ ડ્ર૦

પાઠ ૪૩. સગાં.—ભાગ ૧.

પીતરાઈ	મોળાઈ	ભત્રિજો	ભાણેજ
સાળીઓ	બનેવી	માસો	ફૂઓ

મારે એક ભાઈ ને એક બેન છે. મારા બાપનો ભાઈ તે મારો કાકો લાગે ; કાકાની વહુ તે કાકી. કાકી ને કાકાનો હું ભત્રિજો થાઉં. માનો ભાઈ તે માસો, મામાની વહુ તે મામી. મામા ને મામીનો હું ભાણેજ કહેવાઉં. બાપની

બેન તે ક્રોધ. ક્રોધના વરને કૂચ્ચો કહે છે. તેમજ માની બેન તે માશી, અને માશીનો વર તે માચો કહેવાય.*

કાકાનાં છોકરાં મારાં પીતરાઈ થાય, પણ મામાનાં છોકરાં તો *માળાઈ બાઈબેન કહેવાય.

બેનનો વર તે બનેલી, અને વહુનો બાઈ તે સાળો, વહુની બેનો તે સાળીઓ કહેવાય.

પાઠ ૪૪. સગાં.—ભાગ ૨.

જમાઈ   સાવકાં   ઓરમાઈ
સંપસંપીને   વેવાહી   વેવાણ

એક માખાપનાં છોકરાં હોય તે સગાં બાઈબેન કહેવાય, પણ ખાપ એક ને મા જૂદી જૂદી હોય તે સાવકાં કે ઓરમાઈ કહેવાય, અને તે મા પણ સાવકી કહેવાય. જો મા એક ને ખાપ જૂદા જૂદા હોય તો તે †દુધ-બાઈ કહેવાય. ઘણાં ઘરમાં તો સાવકાં સાવકાંને બનવું નથી, પણ એ ઘણું ખોટું છે. સૌએ સંપસંપીને ચાલવું જોઈએ.

દીકરીનો વર તે જમાઈ, અને દીકરીનાં માખાપ તે જમાઈના સાસુ સસરા થાય. વરવહુનાં માખાપ તે એક ખીજને વેવાહી વેવાણ કહે છે.

* માળાઈ એટલે મોસાળની કોરનાં.

† દુધબાઈ એટલે આંગળીઆત કે કોઠાઈ.

પાઠ ૪૫. કાપડ.

ચૌદું પાદી વાણોતર ખાસ્તો હાટ
ફડાવ્યું દોશીવાણિઆ કાલે સેલું જજમ

કાલે હું ચૌદે દોશીવાણીઆના દુકાને ગયો હતો. મારે-
કાળે અંગરખાનું લૂગડું વેચાતું લેવાને માટે બાપા મને
તેડી ગયા હતા. ત્યાં હાટમાં જોયું તો પાદી, ખાસ્તો,
સેલું, જમદાની, એવું એવું પડેલું હતું. જમદાનીમાંથી
મારે કાળે એક અંગરખા જોયું લૂગડું ફડાવ્યું; જજમ
કરાવવા માટે બાપાએ થોડીરોક પાદી ને સેલું લીધું.
અમારા વાણોતરે એક અંગરખા જોયો ખાસ્તો લીધો, ને
પછી અમે ઘેર ગયા.

પાઠ ૪૬. ખાર મહિના.—ભાગ ૧.

દીવાળી	ઉતરાણ	વસંત	પર્વ
રામનવમી	અખાત્રીજ	વરસ	મહિના
શિઆળો	ઉનાળો	ટાઢ	

વરસના ખાર મહિના. દીવાળીને ખાલે દહાડે નવું
વરસ એસે છે. પહેલો મહિનો કાર્તિક, તેમાં દેવદીવાળી
આવે છે. ત્યારકેડે માગસર મહિનો. પછી પોરા, એ
મહિનામાં ટાઢ ઘણી ને ઉતરાણનું પર્વ આવે છે. માહ
મહિનામાં વસંતપંચમી આવે છે. ઉપલા ચાર મહિના-
શિઆળાના કહેવાય છે. હવે ઉનાળાના ચાર મહિના આવે

છે, તેમાં પેહેલો ફોગણ; તેમાં હોળીના દહાડા આવે છે. પછી ચૈત્રમાં રામનવમીનું પર્વ આવે છે. વૈશાખમાં અખાત્રીજ.

પાઠ ૪૭. બાર મહિના.—ભાગ ૨.

ઓમાસું   આવળ   વરસાદ   ઉતરતાં
પચુસણ   પખવાડીહિં   શરાધીઆં   દશરા
ગોકળઆઠમ   ગણપતિઓથ   તિથિ

શિઆળાના ને ઉનાળાના મળીને આઠ મહિના ગયા પછી ચાર મહિના વરસાદના આવે છે, તેને ઓમાસું કહે છે. પેહેલો મહિનો અષાઢ, તે ઉતરતાં દીવાસો આવે છે. એ પછીના આવળ મહિનામાં મેળા ઘણા હોય છે, ગોકળ આઠમ ને આવક લોકનાં પચુસણ પણ એજ મહિનામાં આવે છે. બાદરવાના પેહેલા પખવાડીઆમાં ગણપતિઓથ ને ખીજમાં શરાધીઆં આવે છે. પખવાડીઆની પંદર તિથિઓ. આસોમાં પેહેલાં દશરાનું પર્વ આવ્યા પછી દીવાળી આવે છે.

પાઠ ૪૮. વાન્નં.

વરધોડો સરણાઈ નગારાં   ભુંગળ ધડીઆળ
દેવળ   તતુડાં   ઝમકારો   કુંડાળું   પખાજ
નાદ   ઝાંઝ   ધંદ

વાહવા! આ વરધોડો જોવાની તો મજા છે! માંહે નગારાં ને સરણાઈ વાગે છે. એક જથ્થો તો ઢોલ વગાડે

છે. મહિ ભુંગળો વગાડનારા પણ આપ્યા છે. ભુંગળ-
કરતાં તતુડાંનો સાદ બહુ ભારે હશે ખરું વાર? આ
ભુંગળ તો લાંબી છે, ને તતુડું તો મેં જોયું હતું તે
કુંડાળાજેવું વળેલું હતું. વરધોડાની પછવાડે ગાડામાં આ
કેવું મોટું નગારું છે, વાહ! ઢોલકરતાં પપ્પાજનો નાદ
જૂદી જતનો હોય છે. ઝાંઝનો ઝમકારો બહુ થાય છે.
ધડીઆળ ને ધંટ દેવળમાં વગાડવાને રાખે છે.

પાઠ ૪૯. જન્મગાંઠ.

વરસગાંઠ	પેહેરાવ્યાં	કંસાર
રાઈતાં	બીડાં	અડાડ્યો
ધરેણાં	પાનસોપારી	કઢી

મીઠા, તને એક વાત કહું. કાલે મારી વરસગાંઠ હતી. મને
બાપાએ સારાં સારાં લગડાં ને ધરેણાં પેહેરાવ્યાં હતાં.
જન્મવાનું પણ સારું હતું, કંસાર ને રોટલી હતી, બીડાં ને
કારેલાંનું શાક હતું, ને રાઈતાં પણ હતાં. ખાવાની બહુ
મજા પડી. મારી મંછી બેનના વરને જન્મવાને તેડ્યો
હતો. તે તો કંસાર ઉપરજ મંડ્યો, ને તેજ ખાધો.
પછી જરા ભાત, ઘાગ, ને કઢી લીધી. ખીન્ન કરાને તો
હાથ પણ અડાડ્યો નહીં. જમી રહ્યા પછી સૌને પાન-
સોપારીનાં બીડાં આપ્યાં.

પાઠ ૫૦. ચોખ્ખાઈ.

ઉતરાવી	શરીર	ફિકર	ધસવા
સાબુ	ગૂમડાં	કોહો	નૂઓ
દાતણ	ઊલ	ગંધાય	મસળવું

અલ્યાં છોકરાં, આવો હું તમને એક શીખામણુ દઉં. તમારે કદીએ ગંદાં રહેવું નહીં ; માંદાં હાથે કે સાળાં, પણ શરીર ચોખ્ખું રાખવું. પહેરવાનાં લૂગડાંએ ચોખ્ખાં રાખવાં ; હાથ, પગ, મોં, ને આખું શરીર ચોખ્ખું રાખવું. સાચુ ચોળીને ને કોઈ નહાય, તેનું શરીર વધારે ચોખ્ખું થાય છે. શરીરે મેલ ન ચડવા દેવો, કેમજે એમાંથી ગૂમડાં ને કોહો થઈ આવે છે. માથું ચોખ્ખું ન રાખીએ તો માથામાં નૂઓ પડે. લૂગડાં જાડાં હોય તો ફિકર નહીં, પણ ધોઁએલાં રાખવાં, ને તે ઠીક પહેરવાં.

સવારે ઉઠીએ એટલે દાતણ કરવું, પછી ચોળી મસળીને નહાઈ લેવું. દાતણ કરતી વેળા જરા મીઠું લઈને દાંત ધસવા ને ઊલ ઉતારવી. એમ ન કરીએ તો માથું ગંધાય, ને પછી કોઈપાસે ઉભું ન રાખે.

પાઠ ૫૧. રોટલો.

ઉપણે	લુઓ	ઉથલાવીને	લાડવા	ખેડવું
તાપ	પાકવું	*કલેદું	લોઢી	શેકવું

ઘેર ધાસ ખાઈને જીવે છે, પણ આપણે તો અનાજ ખાઈએ છીએ. અનાજ એતરમાં પાકે છે, એતરને એડીને તેમાં અનાજ વાવે છે. વરસાદ આવે તેથી

---

*કલેદું એટલે ઠીકરાની તાવડી.

અનાજ ઉગી નીકળે છે, ને મૂરજને તાપે પકે છે તેને મસળીને ઉપણું છે, એટલે દાણા નીકળે છે. કાચું અનાજ ખાય તો પેટમાં દુઝે, તેથી તેને રાંધીને ખાય છે. દળીને રોટલા કરીને ખાય છે. પાણીએ લોટ બાંધે છે, ને તેને સારપિઠે મસળે છે. પછી જવડો રોટલો કરવો હોય તે પ્રમાણે લુઓ કરે છે, તે રોટલાને બે હાથે ધડે છે, અને તે કલેશં કે લોઢી ઉપર નાંખીને શેકે છે. એક મેર શેકાયો, એટલે તેને ઉથલાવીને ખીજી મેર શેકે છે, એટલે રોટલો થાય છે.

દુધ ને રોટલો, દહીં ને ભાત,
લાડવા ને વાલ, ખાઓ મારા લાલ.

પાઠ ૫૨. ભલા છોકરાની વાત.

દીમણું ગભરાવું વારો ખસેડ્યા ધરાવું
હીંચકા કોળી બઝાંડીને ખૂબ

એક વખત ઘણાએક છોકરા હીંચકા ખાતા હતા. ત્યાં એક ધરીબ છોકરો હીંચકા ખાવા લાગ્યો, એટલે એક છોકરે તેને કોણી મારી, તે તેની આંખ ઉપર વાગી, ને મોટું દીમણું થયું. તે રોતો રોતો આઘો જઘને ઉભો. પણ જોણું કોણી મારી હતી, તે તો તેની સામુંએ જીએ નહીં, ને હીંચકા ખાયા કરે. પછી હીંચકા ખાઈ ખાઈને ધરાયો, ત્યારે ખીજાએ હીંચકા ખાતા માંડ્યા, પણ પેલો છોકરો રોતો હતો, તેનો વારો તો આવેજ નહીં, એટલે એક ભલા છોકરાને દયા આવી, તેથી તેને હીંચકા આગળ લઈ ગયો, ને જે છોકરા હીંચતા હતા તેમને

વેગળા ખસેડ્યા, ને પેલા છોકરાને દોરડે બાંધીને તેને
પેટ ભરીને ખૂબ હીંચકા ખવરાવ્યા.

પાઠ ૫૩. ઉંદર.

કાતરી	ચંચળ	ફૂંકતો
લોક	તરત	ખૂણેખોચરે
સંતાર્ધ	સર્વે	ભોંય

ઉંદર તો સર્વેના ઘીઠામાં આવે છે. એને ચાર પગ
ને પૂછડી હોય છે. એના દાંત બહુ જામરા હોય છે,
તેથી તે ભોંય ખાંદે છે, ને લૂગડાં પણ કાતરી ખાય
છે. ઉંદરની જાત ઘણી ચંચળ છે. જાલવા જઈએ તો
ઝટ લાઇને નાસી જાય. કોઈ વખત ઉંદર માણસના પગ
કરડે છે, તેની ખામર પડતી નથી, કેમતે લોક કહે છે
કે એ ફૂંકતો જાય છે, ને કરડતો જાય છે. એ એવો
છે તો ખરો, પણ બિલાડીઆગળ એનું કથું ચાલતું
નથી. એને દેખે કે તરત ખૂણેખોચરે સંતાર્ધ જાય, ને જરાએ
ચૂંકે ચાં કરે નહીં.

પાઠ ૫૪. હિદરવિષે કવિતા.

રંજડ	ધાડ	ખાસાં	મની
દીવટ	કપડાં	ઉપાય	પાર

સાપાઠ.

વંધ્યા હંદર હારો હાર,
 પકડ્યા પણ નહીં આપ્યો પાર.
 રાને તો માંડે રંજડ,
 ઘડયડ જાણે આત્રી ધાડ. ૧
 ખાસાં કપડાં કુરડી ખાય,
 દીવાની દીવટ લઈ જાય.
 એનો એકે નહીં ઉપાય,
 મની મળે તો મહા સુખ થાય. ૨

ક૦ દ૦ ૩૦

પાઠ ૫૫. બકરી.—ભાગ ૧.

પાંદડાં સાંભરે છે ખાપડી ઓઢવું વાળ

છોકરાં તમે પેઢેલાં બકરીની વાત વાંચી તે સાંભરે છે
 કે જલ્લી ગયાં? જલ્લામાં હો. તમે બકરી તો દીડી
 હશે. કહો, એને હાથ પગ કેટલા હોય? નહીં તો સાં-
 ભળો હું કહું, બકરીને એકે હાથ ન હોય, પણ પગ
 ચાર હોય. હાથવિના તેમવાથી રંધાય કે ખવાય નહીં.
 કોઈ રંધેલું મૂકે તો તે ખાય, ને નહીં તો પાંદડાં ને
 કાચા દાણા ખાઈને પેટ ભરે. ગાયો ને કૂતરાં જેમ
 મોઢેથી ખાય છે તેમ બકરાંએ ખાય છે. પણ ખાપડી

બકરીને ઠાઠ વાય ત્યારે શું ઓઠતી હશે, તે બાણી છો? નહીં તો હુંજ કહું છું, એના ડીલપર એટલા વાળ હોય છે કે એને જરાએ ઠાઠ ન વાય.

પાઠ ૫૬. બકરી.—ભાગ ૨.

આંચળ ધાવણા જોર

આપણને કૂતરો ફરડવા આવે ત્યારે તેને હાથવતી મા-ગીએ છીએ, તેમ બકરીને કોઈ મારવા આવે તો હાથ-વગર તે શાથી સામી થાય! એનાં ઉભાં શીંગડાં તમે જોયાં નથી? ગાયો, બળદ, આપણા જેમ શીંગડાં મારે છે, તેમ બકરીએ શીંગડાં મારે છે. જનાવરને શીંગડાં એટલામોટેજ ક્યારેય છે. બકરીને બે આંખો, બે કાન, બે આંચળ, ને એક પૂઝડી હોય છે. એ આંચળે તેનાં બચ્ચાં ધાવે છે. એનું દૂધ માણસના ખાધામાં આવે છે. ધાવણા બાળકની મા મરી જાય છે, ત્યારે તેને બકરીનું દૂધ પાય છે. બકરીઓમાં જોર હોય છે ખરું, પણ બકરા તો ઘણા જામરા હોય છે.

પાઠ ૫૭. પાણી.

ઝાડપાલો નદીઓ મોળું ખાંડ
કૂવો વાવ મીઠું તળાવ

પાણીવડે સૌ જીવે છે. પાણી ન હોય તો આપણે શું પીએ? નહાઈએ ધોઈએ શાથી? પાણીવગર તો જરાએ આંધ નહીં. ઝાડપાલાને પણ પાણી ભીઈએ. ત્યારે એટલું

ખડું પાણી ક્યાંથી આવતું હશે? કૂવા, તળાવ, નદી-
ઓ, વાવો, એ સઘળાં પાણીથી ભરેલાં હોય છે. તેમાંથી
આપણે જોઈએ તેટલું લાવીએ. કૂવાકરતાં તળાવમાં પાણી
ધણું, ને તળાવકરતાં નદીમાં વધારે હોય છે.

તળાવ ને નદીનું પાણી તો મીઠું હોય છે, પણ કોઈ
કોઈ કૂવાનું પાણી મીઠું હોય, ને કોઈનું મીઠુંએ હોય.
કોઈ કોઈ કૂવાના તો એવાં ખારાં હોય છે, કે તેવડે મીઠું
પકવે છે.

પાઠ ૫૮. ચોરી.

લખોટી   ઠરે

દલપત—જે આ લખોટી કેવી મનની છે!

ભગુ—બહુ સારી છે. તને કોણે આપી?

દલપત—કોઈએ નહીં, હું કસનના ઘરમાં રમવા ગયો
હતો, ત્યાંથી લાવ્યો.

ભગુ—કોઈને કહીને લાવ્યો?

દલપત—ના, છનોમાનો લાવ્યો. મારે જોઈએ તે
જાહે. તેમાં શું ખોટું?

ભગુ—કેમ ખોટું નહીં? હું તારી ચોપડી કે ટોપી લઈ
જાહે, તો તને ગમે?

દલપત—ના, એ તો મારાં છે, તારાથી મારે ન લેવાય.

ભગુ—હીક, તો તારાથી એ કસનનું કે ખીજન કોઈનું કંઈ
પુછ્યા વિના ન લેવાય. લઈએ તો ચોરી ઠરે. ચોરવું નહીં.
પારકી જણસ પૂછ્યાવિના લેવી નહીં, એવું પેહેલી ચોપડીમાં
વાંચ્યું હતું તે જૂઠી ગયો?

દલપત—હા રે હા, ખરી વાત, ત્યારે તો એની લખોટી
એને પાછી આપી આવું.

પાઠ ૫૯. ચોરીવિષે કવિતા.

મહીપતી પસ્તાય પાછળથી *આહન ઝલાય

દોહરા.

જે નર ચોરી જઈકરે
સમજી તેમાં સુખ,
પાછળથી પસ્તાય છે,
દેખે ન્યારે દુઃખ. ૧
ચોરી આહન યાય છે,
ન્યારે ચોરે ઝલાય;
બાંધી મારે મહીપતિ,
છેક કુન્નેતી યાય. ૨

કં ૬૦ ડા.

પાઠ ૬૦. ધર.—ભાગ ૧.

આંગણું પછીત છીંડી અગાશી
અજવાળું ચોક કરા ચોરડો
પરશાળ ઓટલો મેડો

છોકરાં સાંભળો, હું તમને ધરની થોડીએક વાત કહું.
ધરની આગળ આંગણું ને બે મેર કરા હોય છે. પછ-
વાડે ભીંત હોય તેને પછીત કહેવી. પછીતની પછવાડે
ઉઘાડી જગા થોડી હોય તેને છીંડી કહે છે. કેટલાંક ધરને
મેડા હોય છે. છાપરાં તો બધાં ધરને હોય. છાપરે

* આહન ઓટલે જાહેર, ઉઘાડું.

થોડું હોય તો અગાશી કરેલી હોય. ધરમાં વચ્ચે ચોક હોય છે, તેથી અજવાળું પડે છે. ઓરડાની આગળની જગા તે પરણાઈ કહેવાય. આંગણામાં, ઉંચી ઉઘાડી જગા કરી હોય, તેને ઓઠલો કહે છે.

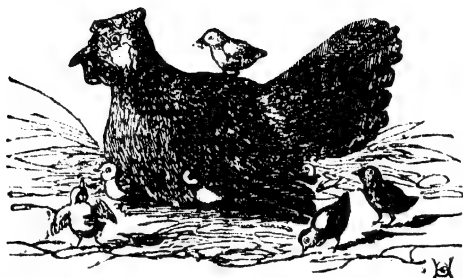
પાઠ ૬૧. ઘર—ભાગ ૨.

રસોડું *ભંડારીઆં પાણીઆં ટાંકાં ઓઠલી
અંધાં રસોઈ ધુમાડો ગોટાય જળી
બારી ધુમાડીં ચોકડી છો જીલવું
ગોખલા તાકાં તાળું દાદર નીસરણી

ઘરમાં જ્યાં રસોઈ કરે તે રસોડું કહેવાય. કોઈને ત્યાં રસોડામાં બહુ અંધાં હોય છે, ને ધુમાડોએ ગોટાય છે; પણ જળી કે બારી મૂકેલી હોય તો તેમ ન થાય; ને ઘરમાં ધુમાડીં હોય તો સૌથી સારું. રસોડામાં પાણી ટાંકવાને ભંડારીઆં હોય છે. પાણી રેડવાને અને નહાવા ધોવાને ચોકડીઓ હોય. પાણીઆરાપર પાણી પીવાની ગોળી કે બેડાં મૂકે. ગામડામાં છોનું પાણીઆં થોડેજ ઠેકાણે હોય, પણ પાણીનાં બેડાં મૂકવાને ઓઠલી કરે છે. પાણીઆરાંપાસે ડેટલાક ઘરમાં ટાંકાં કરેલાં હોય છે, તેમાં વરસાદનું પાણી જીલીને ભરી મૂકે છે. દીવા કે કંઈ જાણુસ મૂકવાને ભીંતમાં ગોખલા હોય છે. મોટા ગોખલા હોય તેને તાકાં કહે; તેને તો બારણાંએ હોય છે, ને તેને તાળું પણ દેવાય છે. મેડે ચડવાને દાદર અને નીસરણી હોય છે.

*ભંડારીઆં ઓઠલે હાટડાં.

પાઠ ૬૨. કૂકડી અને તેનાં બચ્ચાં.

ખડખડે દીપે ભાતભાતના ઉકરડા ખોતરવાની
વહાણું કૂકડી સેવે ખીકણ ધસવું
છેડવું માંજર પીછાં ધંધો વળગવું

કૂકડી બચ્ચાંને કેવી જાળવે છે. જરા ખડખડે કે તે સઘળાં એની પાસે જતાં રહે છે, ત્યારે તેમને તે પાંખતળે ઢાંકી દે છે. કૂકડી રાત રહાડે એના બચ્ચાંને સેવે છે, પણ તે કાયર થતા નથી. કૂકડી જાતે ખીકણ હોય છે, પણ જો કોઈ તેનાં બચ્ચાંને છેડવા આવે, તો તેના સામી ધશીને દોડે છે. એવી રીતે એનાં બચ્ચાંને જાળવે છે. કૂકડીને માથે લાલ માંજર હોય છે, તેથી તે ધણો દીપે છે. તેનાં પીછાં ધણાં ચળકતાં હોય છે, ને તેમાં ભાતભાતના રંગ હોય છે, તેથી તે ધણો રૂપાળો દેખાય છે. કૂકડીને ઉકરડા ખોતરવાની બહુ ટેવ હોય છે. રોજ વહાણું વાપ, એટલે તે કુકકુકક ખોલે છે, તેથી માણસ ઉઠીને ખોત-ખોતાને ધંધે વળગે છે.

પાઠ ૬૩. કીડીઓ ને સાપ.

ગણતો	ચગદી	છેલ્લીવારે	માણ
વેર	લગારેક	ચટકા	સાપ
કીડી	નાગ	છોલાયું	ફેણ
જીવ	નબળા		

એક મોઠો સાપ હતો, તે કોઈને ગણતો નહીં. ઉંદર અને
એવાં એવાં ખીખં જનાવરને મારી નાંખતો. એક વખત
તેણે કેટલીક કીડીઓને પણ ચગદી નાંખી. પછી દરમાં
પેસતાં તેનું શરીર લગારેક છોલાયું, ને લોહી નીકળ્યું, એટલે
એક કીડીએ તેને વાગેલે ઠુકાણે વાજીને ચટકા દીધા.
તેથી તેણે બહાર નીકળીને બોંયપર ફેણ પછાડી, તેમ તેમ
તો વધારે લોહી નીકળવા લાગ્યું, અને કીડીઓ પણ
વધારે વધારે ભેગી થઈને વાજવા માંડી. છેલ્લી વારે ધણી
કીડીઓએ મળીને તેનો જીવ લીધો. તેને મરતી વખતે
એક ઉંદરે કહ્યું—

દોહરા.

ઝાઝા નબળા લોકથી
કદી ન કરીએ વેર,
કીડી કાળ નાગનો
પ્રાણ જીવે આ પેર.

પાઠ ૬૪. છોડવા.—ભાગ ૧.

મુળીઆં જીવે છોડવા વાદળ
વાટ ઓગળે વેદ કસ
થડ ડાળાં ફૂલ ફળ

આપણે દાણા ને શાક ભાજી ખાઈએ છીએ. પણ પંખી ધાસ, દાણા, ખીઆં ચરી ખાય છે, પણ ઝાડ શું ખાતાં હશે? એમને સારું કંઈ ખાવા પીવાનું હશે કે નહીં વાર? કંઈ રીતે ખાતાં હશે? ને ખાતાં હશે, તો એને મોં હરો કે નહીં?

એ બધું છે. ઝાડનાં મુળીઆંમાં ઝીણા ઝીણા વેદ હોય છે, તેવતી તેઓ ખાય છે, માટે તેને ઝાડનું મોં કહીએ તો ચાલે. વાદળમાંથી વરસાદ પડે છે, તેમાં ભોંયમાંનો કસ ઓગળે છે. તે મુળીઆંવાટે ચડીને થડ, ડાળાં, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, બધે જાય છે, તેથી બધાં જીવે છે. નાનાં ઝાડને છોડવા કહે છે. ભોંયપર દોરી નેવું પાતણું થઈને પથરાય છે, તેને વેલો કહે છે. આંખાનું તે ઝાડ કહેવાય, ગલગોઠાનો તે છોડ કહેવાય, ને કોહ-જાનો તે વેલો કહેવાય.

પાઠ ૬૫. છોડવા.—ભાગ ૨.

લીલાં કરમાઈને મોંચીએ છાંટવું
કચરો સૂકાવું ટટાર તાજ

વરસાદ વરસતો નથી, ત્યારે ખિચારા નાના નાના છોડવાના કેવા હાલ થાય છે, તે તમે જોયું તો હશે.

ઉનાળામાં મસ તાપ પડે છે, ને ભોંયમાંનું પાણી સૂકાઈ જાય છે, ત્યારે છોડવા કરમાઈને લૂલા થઈ જાય છે, ને ઘણા દહાડા પાણી ન મળે તો મરી જાય છે. એ વેલાને ટટાર કરવાને આપણે કૂવાનું પાણી સીંચીએ છીએ. કોઈના ઘરપાસે તળાવ કે નદી હોય, તો તેમાંથી પાણી કાઢીને પાય છે, તેથી છોડ બધા પાછા તાજ થાય છે. પાણી ગ્રાડનાં મૂળ આગળજ રેડતું એટલુંજ નહીં, પણ તેના ઉપર પણ છાંટવું જોઈએ કે કચરો હોય તે ધોવાઈને ચોખ્ખું થાય. વરસાદના દહાડામાં તે કેવાં સારાં દેખાય છે! ચોમાસામાં ગ્રાડ કેવાં મનનાં લીલાં લીલાં દેખાય છે!

પાઠ ૬૬. રીસાળ છોકરો.

રીસાળ	પીરસેલી	વેદના	પૂણે
રીસાયો	મુદલ	ભાંડુ	વીંછી
ચેન	મેળો	માલ	ટેવ

એક છોકરો બહુ રીસાળ હતો, તે ઘરમાં વાત કરતાં જની તેની સાથે રીસાય. કોઈ ભાંડુસાથે એને બને નહીં. એક દહાડો ઘરમાં દુધપાક જરા થોડો મુક્યો હશે, તેથી પેલા રીસાળ છોકરાને એવી રીસ ચડી કે તે પીરસેલી થાળી પડતી મુકીને એક ખૂણે જઈને રોવા પેહો. ત્યાં એક વીંછી એને કરડાવો. તેની વેદના એવી થઈ કે તે દહાડે એને મુદલ ચેન પડ્યું નહીં. એક દહાડો મેળામાં જવાનું હતું, પણ એ રીસાયો એટલે એનો બાપ એને તેડી ન ગયો, તેથી એને બહુ ખોટું લાગ્યું. પછી તે દહાડેથી એ સમજ્યો, જે આપણી રીસ તો આપણનેજ

પૂણે છે, એમાં કંઈ માલ નહોં. એવી રીતે સમજીને તેણે પછી રીસાવાની ટેવ છોડી દીધી.

પાઠ ૬૭. ચકલી.

તણખલાં ઇંડાં ૩ વસ્તૂ ગામ આખું

ચકલી તો તમે સૌએ દીઠી હશે, નહોં વાર? આડપર કદી કદી કેવી ચીંચીં કરી મૂકે છે! આપણા ઘરમાં એ આમથી આમ ને આમથી આમ ઉડ ઉડ કરે છે. એને બે પાંખો, એક ચાંચ, ને બે પગ હોય છે. આડઉપર ને છાપરાંને કે ખીજા કરાને ખૂણે ખોચે તણખલાં, ૩, ને એવી ખીજા વસ્તુના માળા બાંધે છે. એ માળામાં ઇંડાં મૂકે છે, તેમાંથી બચ્ચાં નીકળે છે. પછી કેટલેક દિવસે તે બચ્ચાંને પાંખો આવે છે, ત્યારે ચકલી તેમને ઉડતાં શીખવે છે. ચકલી આખું ગામ રઝળીને એની ચાંચ-માં દાણા ને ખીજું ને મળે તે લાવીને બચ્ચાંની ચાંચ-માં ધીમે ધીમે મૂકે છે.

પાઠ ૬૮. સૂરજ.

પાલો	જાંઝવાં	તેજ	ધાન્ય
સૂરજ	ગરમી	નીપજવું	સર્વે

સૂરજ તો તમે સર્વે જણે દીઠો હશે ખરો. એ થાળી-જેવડો મોટો હોય છે. સૂરજવડે અનવાળું ને ગરમી પડે છે, ને ગરમીને લીધે ઝાડ, પાલો, ધાન્ય, મેવો, એ સર્વે જણસો નીપજે છે. એ સૂરજની ગરમી ન હોય, તો

એમાંનું કશું એ યાય? સરજના અજવાળાથી આપણને
બધું દેખાય છે. અંધારે એવું દેખાતું નથી. ત્યાં સર-
જનું અજવાળું ઓછું હોય છે, ત્યાં ઘટ વધારે રહે છે.
સુરજનું તેજ એવું છે જે તેના સામું જોવાતું નથી. કદી
જોવા માંડીએ તો આખે ઝાંઝવાં વળે.

પાઠ ૬૯. છોકરો ને વાધ.

બગાડ	ધાજે	સીમમાં	જેતરવાળા
ગભરાઈ	છેતરવું	આસપાસ	ખેડૂત

કોઈ એક છોકરો સીમમાં બકરાં ચારતો હતો. તેણે
એક દહાડો રમતમાં અમથી ખૂમો પાડી જે એ વાધ
આપ્યો, એ વાધ આપ્યો, ધાજે રે ધાજે. એટલામાં આસપાસ
જેતરવાળા હશે, તે દોડતા આપ્યા, ને જોયું તો ત્યાં કંઈ
વાધ તો મળે નહીં, ને પેલો છોકરો સામો તેમના બણી જોઈને
હસવા મંડી ગયો. પેલા બાપડા શરમાઈ ગયા, ને તેમને
બહુ ખોટું લાગ્યું. પછી ખીજવાર ત્યારે અરેખરો
વાધ આપ્યો, ત્યારે પેલે છોકરે ગભરાઈને ખૂમો પાડી
જે વાધ આપ્યો રે, વાધ આપ્યો રે, પણ પેલાં જેતરનાં
માણસે એની વાત સાચી માની નહીં તેથી તે વાધે
એનાં કેટલાંએક બકરાં મારી નાંખ્યાં. જુઓ, જુઓ
ખોલવાથી કેટલું નુકસાન થયું?

હવે જે પેલે છોકરે જૂઠું ખોલીને એકતને છેતર્યા હોત, તો એનો આઠલો બગાડ થાત નહીં.

પાઠ ૭૦. બે કૂતરાની વાત.

ધૂરકવું   પામીએ   બસવું   ગરીબ
લોહીલોહાણ   બચકાં   તૂટી પડવું   સોબત

કાળીઓ ને મોતીઓ બે કૂતરા હતા. મોતીઓ ગરીબ હતો. કોઈને બસે નહીં કે કરડે નહીં. કાળીઓ જોને દેખે તેને બસે, ને કરડવા જાય, ને લાગ કાપે તો કરડી-એ ખાય. એક દહાડે એ બેઉ ખીલે ગામ ગયા. ત્યાંના કૂતરા તેમની પાસે આવ્યા. મોતીઓ કાંઈ ખોલ્યો નહીં, પણ કાળીએ આંખો કાઢી ધૂરકવા ને બસવા માંડ્યું, ને બચકાં ભરવા માંડ્યો. બધાં કૂતરાંને ઘણી રીસ ચડી, ને કાળીઆ મોતીઆ ઉપર તૂટી પડ્યાં, ને ખંનેને લોહીલોહાણ ક્યાં. મોતીઓ બાપડો ગરીબ હતો, પણ કાળીઆની સોબતમાં આવ્યો, માટે એણે પણ માર ખાતો. આપણે ભૂંડાં છોકરાંની સોબત કરવી નહીં; કરી-એ તો દુઃખ પામીએ.

પાઠ ૭૧. ભાઈએન.

પજવીએ   ઉગામીએ   માંહોમાંહે
હળીમળીને   દુખાય   રાજ થવું

ભાઈએનઉપર હેત રાખીએ, તેમને પજવીએ નહીં, ને ગાળો ન દઈએ. તેમના ઉપર કદી હાથ ન ઉગા-મીએ, તેમની કને કાંઈ વસ્તુ હોય, ને તે લેવાનું મન થાય તો તે માગીએ નહીં. કશી વાતે તેમની જોડે રીસાઈએ નહીં. આપણીકને કાંઈ આવવાનું હોય, તેનું તેમને મન થાય, તો સૌએ મળીને તે વહેંચી આવું.

તમે જ્યારે માંહોમાંહે બડી મરો છો, ત્યારે તમારાં

માખાપનો જીવ ખહુ દુખાય છે, ને જ્યારે તમે હજી-
મજીને રહો છો, ત્યારે તમને દેખીને તે રાજ થાય છે.
તમે સૌ સંપસંખીને ચાલો તેમાં તે ખહુ રાજ રહે છે.

પાઠ ૭૨. ઈશ્વરે બધું કીધું છે.

ઝગઝગાટ   વહાલો   ચીજ   હંચો
પૃથ્વી   ધોર   ગગન   પરમેશ્વર

દીવો તો રોજ તમારા જીવામાં આવે છે, કેમ વાર? એ
દીવો પોતાની મેળે થાય છે? ના. આ ધર એની મેળે
બંધાયું વાર? ના. કોઈ પણ જણસ એની મેળે થાય
છે? ના.

હવે દીવાકરતાં ધણી ચળકતી ચીજ શી છે? સર્વે ટેકા-
ણે અજવાળું રાખી પડે છે? સૂરજથી. સૂરજના અજ-
વાળાથી બધે કેવો ઝગઝગાટ થઈ રહે છે! ટાઢના દહાડા-
માં સૂરજનો તડકો વહાલો લાગે છે. તડકાની ગરમી-
થી સર્વે કાંઈ નીપજે છે, નહીં તો કશું થાય નહીં, ને અં-
ધારે ધોર થઈ રહે. સૂરજ ન હોત તો આપણાથી જીવાત
નહીં. ગગનમાં સૂરજ ધણો હંચો છે. સૂરજને કરનાર
કોણ? પરમેશ્વર. પૃથ્વી, પાણી સર્વે એણે કર્યું છે.

પાઠ ૭૩. ઈશ્વરનો મહિમા.

કરનાર   જગ   સરજનાર   મહીમા   ભજવા
જામલી   કોઠી   આંબો   તારા   દેવ

ચોપાઈ.

જુઓ ભાઈ આ મોટાં ઝાડ,
તેમાં સૌથી જીવો તાડ.

આમલી આંખો કોઠી કોય,
 જે તેનાં કૂળ જૂદાં હોય. ૧
 જે આ જગનો છે કરનાર,
 સરજ તારા સરજનાર.
 એજ અમારો મોટો દેવ,
 તેને બજવા ધરીએ દેવ. ૨

ક્ર૦ ૬૦ ડા૦

પાઠ ૭૪. નિશાઠ.

રંગત	સો	પોતીઆં	પાટી
વતરણું	એકડેએક	મોઢે	ધૂળ
તૈયાર	સ્લેટ	ખડી	ફિકર

હરીઓ કરીને એક છોકરો હતો. તે એક દહાડો એની માને કહેવા લાગ્યો કે, જી, મને સોલગાથુ એકડે-એક મોઢે તો આવડ્યા; કાલથી તો હું પાટીપર લખીરા. એની મા બોલી કે બહુ સાહે, ત્યારે હવે તારા બાપાને કહીને રંગત વતરણું મગાવીએ. પણ મને તો ફિકર લાગે છે કે હવે તું લગડાં બહુ મેલાં કરીરા. તારા મહેતાજી સ્લેટપર લખાવતા હોય તો કેવું સાહે? આતો પાટીપર ધૂળ નાંખીને લખીરા, તે બધી ધૂળ તારાં લગડાંપર ઉડશે. હરીઓ કહે, ના મા, હું તો બહુ જાળવીને લખીરા. મારા પોતીઆં કે અંગરખાઉપર ધૂળ નહીં પડ્યા દર્જો. પણ મારે સાહે પાટી મંજવીને તૈયાર કરાવની. મા બોલી, ઠીક, હું જગાને કહીરા. તે ખડી વાટીને તારી પાટીપર ચોપડી આપશે, તેને તું પછી સ્કાવા દેજે.

પાઠ ૭૫. પાટી.

ચીતારો ચડાવતો ખડીઓ હરડાંબેડાં
હિરાકસી બાઈબંધ શાહી બર

હરીઓ એના બાઈબંધ જગાને કહે છે, જગા તે તારી
પાટી શાવતી રંગી?

જગો.—તા બાઈ, મેં રંગી નથી, એ તો મેં ચિતા-
રોને ત્યાં મોકલી હતી, તે ચિતારાએ રંગી આપી.

હરીઓ.—વાહવારે જગા, તું મને હસે છે. જો પરમ
દહડે આપણે બે જણ રામરાંકરબટના ધરઆગળ ઉભા
હતા, ત્યારે એનો છોકરો પાટીપર કાળો રંગ નહોતો
ચડાવતો?

જગો.—હા. અરે, પણ એ રંગ નહોતો, એ તો શાહી
ચડાવતો હતો. ગાંધીને ત્યાં હિરાકસી ને હરડાંબેડાં મળે
છે, તેનો બૂકો પાટીઉપર ચડાવે તો એ કાળી થાય.
પણ હરીઆ, હવે તારે તો સંજાણે સારૂ બર, ને ખડી-
આમાં પૂરવાને ખડી મંગાવવી પડશે. તે નહીં હોય તો
લખીશ શાવતી?

પાઠ ૭૬. ધનતેરશ.

બાબુબંધ	કંદોરો	ધનતેરશ	*કુંપીઓ
છવીટીજાં	બેરખી	વાનાં	કડાં
સાંકળાં	ચોકડાં	અકોટી	વીંટી
પોંગી	બાજઠ	તુસીપાટીઆં	બાઈડીઓ

ધનતેરશને દહડે હું મારા બાઈબંધને ઘેર મયો હતો.

* કુંપીઓ એટલે ગળચવો.

યાં એના ધરમાં ધરેણાં ધોતા હતા, તેમાં મારા ભાઈ-
મંધના હાથના કડાં, સાંકળાં, બાજુબંધ, ચોકડાં, ને વીં-
ટીઓ હતી. એના બાપની પોંચી ને કંદોરો પણ ધોઈ-
ને બાજુઉપર મૂકેલાં હતાં. એક કોરે હાથનું કડું, ટુંપી-
ઓ, ને હીરાકંડી એટલાં વાનાં મૂકેલાં હતાં. માંહે તુસી-
પાટીઆં, અકોટી, બેરખી, વાળા, વાંક એવાં એવાં બા-
ઈટીઓનાં પણ કેટલાંક ધરેણાં હતાં. રૂપાનાં કલાં,
સાંકળાં, છવીટીઆં પણ ધોઈને અગતતાં કરી મૂક્યાં હતાં.

પાઠ ૯૭. સોનું ને લોહું.

ખીલા	કિમત	*હળપુણી	પાવડો
સોનેરી	બૂટા	કિનખાખ	સાંકળ
નકુચા			

સોનું કહે, હું મોટું, ને લોહું કહે, હું. સોનું કહે, લોક
સીનાનાં ધરેણાં કરાવી પેહેરે છે, તેથી કેવા દીપે છે. પાઘડીએ
કસબ હોય તેપણુ સોનેરી. કિનખાખમાં પણ સોનેરી બૂટા
આવે છે. કાઈએ લોહું પેહેર્યું સાંભળ્યું નથી. એટલું સાંભ-
ળીને લોહું બોલ્યું, એ તો ખરું, પણ મારેવડે તું છે. કાદાળી
પાવડે લોહાનાં થાય છે. તેવડે તને ખોદીને કાઢે છે. હળમાં
હળપુણી હોય છે તે મારી થએલી. જો એ ન હોય તો
અંતર અડાય નહીં, ને અંન પાકે નહીં, તો માણસ કેમ
જીવે ? ખીલા, નકુચા, સાંકળો, એવું સર્વે મારું થાય છે,

* હળપુણી એટલે હળમાં લોહનો દાંતો હોય છે તે.

મોટે હું મોટું. તારી કિંમત થાય, પણ મારી કિંમતનો
તો પાર નહીં. તારાવગર આલે, પણ મારાવીના ન
આલે.

પાઠ ૭૮. ડોકું.

હડપચી	ગાંસડી	લમણા	બાબરી
બોચી	ડોકું	મોખરો	ચોટલી
ચોટલો	હોઠ	ધડ	

આપણા શરીરમાં ડોકું ને ધડ એવાં બે વાનાં છે.
ડોકું ઉપર છે, ને ધડ એની નીચે છે. ડોકાઉપર
માથું છે, ને માથાઉપર વાળ હોય છે. બે આંખો, બે
કાન, એક નાક, ને એક મોઢું, એ સૌ ડોકામાં મોખરા
આગળ છે. આંખોઉપર કપાળ છે. આંખો ને કાન
વચ્ચે લમણા, ને મોં ને કાન વચ્ચે ગાલ. માથાપર ના-
નાં છોકરાંને બાબરી હોય છે, મોઢાંને ચોટલી કે ચોટલો
હોય છે. મોઢાંને બે હોઠ છે. મોંમાં જીભ ને દાંત છે.
હોઠ નીચે હડપચી છે. ડોકું ને ધડ એ બેની
વચ્ચે ગળું, ને ગળાની પછવાડે બોચી આવી. મનુષ્ય
માણસ ગાંસડી કે ટોપલા માથે મૂકીને લઈ જાય છે.

૫૧૬ ૭૯. ધડ.

ધડ	વાંસો	*ઢીંચળ	ખના	હથેલી
બગલ	કેડો	પછવાડે	કાંડું	નખ
પેડુ	ગાળો	થાપા	સાથળ	નળો
તળીઢં	એડી	ધુંદો	કાખ	છાતી

ધડની ઉપલી મેર બે પાસે બે ખના છે. ત્યાંથી આગળ હાથ આપ્યા. બે હાથની વચ્ચે છાતી ને પેટ; એ બેની પછવાડે વાંસો આવીઆ. છાતી, હાથ, ને ખનાની વચ્ચે જ આડે તેને કાખ કહે છે. હાથને વચ્ચે ગાલે કોણી આવી. ત્યાંથી આગળ કાંડું, હથેળી, આંગળાં, ને આંગળાંને છેડે નખ. પેટની નીચે પેડુ આવ્યું. તેની બે પાસે બે કેડો. માં છોકરાને કેડે બેસાડે છે. એ ધડ નીચે બે પગ છે. અકેક પગને વચ્ચે ગાલે ઢીંચણ છે. ઢીંચણની ઉપરના થાપાને સાથળ કહે છે, ને નીચેના ભાગ નળો કહેવાય છે. પગની નીચે તળીઢં, પછવાડે એડી, ને વચ્ચે ધુંદો આવી છે.

૫૧૬ ૮૦. નઢારી સોખત.

આંખાવાડીઢં	ટપેચા	ઝાંપો
રખવાળ	પહોંચ્યો	કેરી

જો ને હરીઓ કરીને બે છોકરા હશે, તે ખીનં છોકરાંને મારે, ગાળો દે, ને કદી લાગ કાવે તો ચોરીએ

* ઢીંચણ એટલે ધુંદળ. † સાથળ એટલે જંગ.

કરે. એક દહાડો એ બંને જણાને માર્ગમાં એક દુલ્લભ નાનું છોકરો મળ્યો, તે ડાહ્યો હતો. તેને પેલે બે જણે કહ્યું, અંધ્યા દુલ્લભ, હીંડ આપણે રમવા જઈએ. એમ કહીને સાથેસાથે એક આંખાવાડીઆમાં ગયા, ને અંધો ઉઘાડીને માંહે પેઠા. દુલ્લભ એક કોરે ઉભો રહ્યો, ને પેલા બે તો કેરીઓ પાડવા મંડ્યા. એવામાં તેનો રખવાળ આવી પહોંચ્યો; તેણે તેમને પકડીને ખૂબ ટપેર્યા. દુલ્લભ કહે, હું તો ભાઈ કરામાં નથી. મને શું કરવા-ને મારે છે? પેલે રખવાળે કહ્યું કે આ બે જૂડા છોકરાની સોખતમાં ગદાયો, માટે એમની વલે તે તારી વલે.

૫૧૬ ૮૧. સંગત.

સંગ   પ્રેમ   ઠામ   ભાગ્યશાલી

છપ્પો.

જને જ્યો સંગ, રંગ બહુ તેવો બેસે;
જને જ્યો સંગ, પ્રેમ પણ તેવો પેસે;
જને જ્યો સંગ, કામ તેવાં તે કરશે;
જને જ્યો સંગ, ઠામ તેવે જઈ દરશે;
રૂંડ સંગે રૂંડે થશે, ખૂરે સંગે ખૂરો બને;
સારા મહેતાના સંગથી, ભાગ્યશાળી વિદ્યા ભણે.

કવી સામળભટ.

૫૫૬ ૮૨. ખાંડની જાણસો.

જલેખી પોર પકવાન હારડા

ભાખરા ભાથે પતાસાં બરફી

એક છોકરો નાતમાં જન્મવા પેઠો હતો. એને ભાણે જલેખી આવી, તે જોઈને એના બાપાને પૂછ્યું, બાપા, એ શની થતી હતો? બાપ બોલ્યો, ધર્મનો લોટ, ધી, ને ખાંડ, એટલી જાણસોની એ થાય છે.

છો.—વારૂ બાપા, ખાંડની ખીજી શી શી ખાવાની જાણસો થાય છે?

બા.—બરફી ખાંડની થાય છે. પેંડામાં ખાંડ આવે છે. હોળીના દહાડામાં હારડા કરે છે તે ખાંડના. દીવાળીમાં રમકડાં કરે છે તે પણ ખાંડનો કરે છે. તે દહાડે પતાસાં તે નહોતાં ખાધાં, તે પણ ખાંડનાં. ઘેખર કરીને પકવાન થાય છે તેમાં ખાંડ ઘણી આવે છે.

છો.—હા રે હા, ખરી વાત, પોર આ દહાડે મારી માની જોડે હું નાતમાં જન્મવા ગયો હતો, ત્યારે મેં ઘેખર દીઠાં હતાં. મોટાં ધોળાં ધોળાં ને જડાં બાખરાજેવાં હોય છે, ખરૂં વારૂ?

૫૧૬ ૮૩. એક કૂતરાની વાત.

ખાતર	વણનર	દાટવું
ખોતરવું	નજર	

કોઈ એક માણસની પાસે એક વણનર કૂતરો હતો. તે માણસને ઘેર ચોર ખાતર પાડીને ધન લઈ ગયો, ને તે એક ખેતરમાં જઈને દાટવું. પેલો કૂતરો તેની પાછળ પાછળ જઈને ને ડોકાણે તે ધન દાટવું હતું, તે નજરમાં રાખ્યું. પેલો ધણી ઉઠ્યો તે ખાતર પડેલું દેખીને હાથ, હાથ, કરીને છાતી કૂટવા મંડ્યો, ત્યારે પેલો કૂતરો આવીને તેની પિછોડી તાણવા લાગ્યો, પણ પેલો ધણી કંઈ સમજે નહીં. પછી બોલે કહ્યું, આ કૂતરો શું કરવા પિછોડી તાણે છે, તું જો તો ખરો. પછી કૂતરો પિછોડી તાણતો તાણતો જ્યાં લઈ ગયો ત્યાં તે ગયો, ને ધન દાટેલું હતું તે ડોકાણે તે કૂતરો ખોતરવા માંડ્યું. તે જોઈ ધનીએ પણ તે ડોકાણે તે ખોયું, એટલે બધુએ ધન જડ્યું. એ તે ગએલું ધન કૂતરો હતો તો પાછું આવ્યું.

પાઠ ૮૪. કેરી ને શાકરની વહવાડ.

મેળાપ	શેખી	રડ્યુંખડ્યું	મોઘું
ચડભડી	વહવાડ	સામટો	સાહુકાર
જમણ	ખરીદવું	હાંદલું	લેખું
અથાણું	જણીઓ	ભેગું	ધાંટો

એક વેળા જુઠ મહિનામાં કેરીનો ને શાકરનો મેળાપ થયો. વાત કરતાં કરતાં શાકરે ચડભડી પડીને કહ્યું કે તને કોણુ સેખવે છે ? જો, મને તો મોઘે બાવે બધા લઈ જાય છે. શજ કે મોઘ મોઘ સાહુકાર મને પોતાના ઘરમાં રાખે છે. કેરી ખોલી, બાઈ એટલી બધી શેખી થું કરવા કરે છે ? એમ વિચાર કરની કે ઘણા લોક કોને ખરીદે છે ? ચૌરામાં જો તો ખરી, મને કેટલા જાણુ લેવા આવે છે, ને તારો તો ઘણાખરા લોકોમાં ખપે હોતો નથી. કોઈ રડ્યુંખડ્યું લેવા નીકળે, ને ગાંધીને ઘેર પૂછે, તો કહીં હાંલામાં તું પડી હોય, ત્યાંથી જરા કાઢી આપે. તું તે શા લેખામાં ? હું તો બહુ કામની છું, તારાવિના તો ઘણુંએ ચાલે. હું ન હોજી તો અથાણું શેનું કરે ? એમ જે જણીઓને ખૂબ વહવાડ થઈ, એટલામાં સાક ભેગું થયું. પછી પેલી જે જણીઓએ તેમને પૂછ્યું; બોલો બાઈ, તમારે કોનો ખપ વધારે ? સૌએ સામટો ધાટો કાઢીને કહ્યું કે કેરીનો, કેરીનો, કેરીનો.

પાઠ ૮૫. સમડી ને વાઘરી.

જળ કરગરવું વાઘરી મરડવું સમડી

એક સમડી ચકલીના બચ્ચાંને ઝાલવા ગઈ, તેવામાં વાઘરીની જળમાં ઝલાઈ ગઈ. વાઘરી તેને બહાર કાઢીને મારતો હતો, ત્યારે સમડીએ કરગરીને કહ્યું કે, મને અમથો શું કરવા મારે છે? મેં તારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. હું તો ચકલીનાં બચ્ચાં મારવા જતી હતી. વાઘરીએ કહ્યું, એ તો ખરું, પણ ચકલીના બચ્ચાંએ તારું શું બગાડ્યું હતું. એમ કહીને પેલી લચ્ચી સમડીની એક મરડી નાંખી.

આઉપરથી એટલી શીખામણુ લેવી કે આપણે કોઈ ને દુઃખ દેતી વેળાએ વિચારવું ન જોઈ આપણને દુઃખ દે તો આપણને કેવું લાગે.

પાઠ ૮૬. બળદ ને દેડકું.

ખીડમાં ફૂલાવવું તાલેવર ખરચખૂટણ
મમત ગળું બરોબર

એક બળદ ખીડમાં ચરતો હતો, ત્યાં નાનાં નાનાં દેડકાં ફરતાં હતાં, તેમાંનું એક દેડકું બળદના પગતળે ચંપાઈને મરી ગયું. તે વાત ખીજે દેડકે ધેર જાહે

એની માને કહી, ને બોલ્યું ને મા, એવંડા મોટા જીવ
મેં કદી દીધા નહોતો. તે સાંભળીને દેડકા પોતાનું પેટ
ધણું ફૂલાવીને બોલી ને બાઈ, તે જીવ આવડો હતો ?
દેડકું બોલ્યું, મા, એથી ઘણો મોટો. ફરીને તેથી વધતું
ફૂલાવીને દેડકા બોલી, આવડો ? તે બોલ્યું, મા તું પેટ ફાટે
એટલી ફૂલે, તોપણ તેના જીવડી યાય નહીં. તે સાંભ-
ળીને મમત કરીને પેટ ધણુંજ ફૂલાવવા લાગી, તેથી
પેટ ફાટી ગયું ને મરી ગઈ.

આ વાતપરથી સમજવાનું એ ને ગરીબ પોતાના ગ-
જપ્રમાણે અરચપૂરણ કરવો; તાલિવરગી બરોબરી કરવા
જાય તો તે દેડકાની પેઠે માર્યો જાય.

પાઠ ૮૭. કૂતરાની ખીજ વાત.

આડોશીપાડોશી

જગતું

ગુણપાડ

એક કૂતરો હતો, તે પોતાના ધણીના ધરની રખવાળ
કરે. એક દહાડો રાત્રે ચોર આવ્યો તેને દેખીને કૂતરે
ભસવા માંડ્યું. ત્યારે ચોર તેના મોંઆગળ રોટલાનો
કુડકો નાંખ્યો. તે તેણે ખાધો નહીં, અને ભસ્યાજ કયું.
એટલામાં તેનો ધણી જાગી ઊઠ્યો, અને ચોરનું કંઈ
ફાંચું નહીં. તે નાસતો હતો, એટલે ધણીએ દીઠો, ને
બૂમ પાડી, તેથી આડોશીપાડોશી જાગી ઉઠ્યાં, ને તે
ચોરને પકડ્યો, ને ચોકીમાં લઈ ગયા. જેમ આ કૂતરે
ધણીનું ધન જાળવ્યું. તેમ બધા ચાકરો ધણીનો ગુણપાડ
જાણે તો કેવું સારું ?

પાઠ ૮૮. મેઘો.

કંદોઈ	ખડકી મૂકલું	શાકરીઆ	ચકરડી
લાકડાનો મિઠાઈ		કથરોટ	પાલખી
ચોસલાં	રમકડાં	ઠંઠ	

હાન કરીને એક છોકરો હશે, તે એક દહાડો મેળે જઈ આવ્યો, ને જ જ જોયું હતું તેની ઘરમાં વાત કહી. તે બોલ્યો કે મેળામાં બહુ માણસ બેગાં થયાં હતાં. રસ્તે ગાડીઓ, ઘોડા, પાલખીઓની ઓટલી ઠડકે કાંઈ કહેવાની વાત નહીં; કંદોઈ દુકાન માંડી માંડીને ખેઠા હતા. તેમાં ભાતભાતની મીઠાઈ રાખી હતી. કોઈ કથરોટમાં ખરશીનાં ચોસલાં ખડકી મૂક્યાં હતા; કોઈમાં પેંડાં, કોઈમાં માયો, ને કોઈમાં શાકરીઆ ચણા હતા. કોપરાપાક પણ હતો. એક ઢોકાણે વોહોરો રમકડાં લઈને બેઠો હતો. તેમાં લાકડાનો ઘોડો, ગાય, બિલાડી, ચકરડી, બમરડા, લખોટીઓ, ઘંટી, એવો એવો સામાન હતો. મેં તો આપાને કહીને એક ગાય લીધી.

પાઠ ૮૯. અનાજ.

પંચરાહ	નાગલી	અપવાસ	રાજમરો
કોદરા	મકાઈ	બંટી	બાવટો
તૂવેર	લાંગ	મસૂર	ફરાળ

અમારે ઘેર સવારે ખાજરીના રોટલા, ને સાંજે ધજીની રોટલી ખાઈએ છીએ, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે ફેરસેક ઢોકાણે તો જરૂરના રોટલા ખાવાનો બહુ ચાલ છે, અને

કેટલેક ઠેકાણે મકાઈના રોટલા બહુ કરે છે. મારે ઘેર ડાંગરના ચોખા કરીને તે રાંધીને ખાય છે. કેટલેક ઠેકાણે તો નાગલી કે કોદરા ખાય છે. કેટલેક ઠેકાણે બંદી કે ખાવટાના રોટલા કરીને ખાય છે. મારી મા કોઈ કોઈ દહાડો પંચરાકિ દાળ કરે છે. તેમાં તૂવેરની દાળમાં અડદની, ચણાની, મગની તે વાલની દાળ નાંખે છે. મારે ઘેર ચોખાની દાળની વડી કરી હતી. વટાણાની કે લાંગની દાળ ઘણી ખાધી હોય, તો પેટમાં દુઃખે. મસૂરની દાળ તો થોડાજ લોક ખાય છે. મારા બળદને મઠ ખવડાવે છે. કુશળમાં અનાજ કાંઈ ખવાય નહીં, પણ રાત્રગરો ખવાય છે.

પાઠ ૯૦.

તેલ જેમાંથી નીકળે છે તે જાણશો.

ધાંચી	ધાણી	પીલવું	ડોળીઠં	દિવેલ
કણઝીઠં	સરસીઠં	સઘળા	એરંડી	ડોળી
કોલ્લા	સરસવ	ખોળ		

એક દહાડો હું ધાંચીને ઘેર ગયો હતો. ત્યાં એક ધાણી ફરતી હતી, તે ઉપર એક માણસ બેઠેલા હતા. તેને મેં પૂછ્યું કે તમે શું કરો છો ? તો તેણે કહ્યું, હું તલ પીલું છું. એ તલનું ખાવાનું તેલ થાય છે. કાલિ અમે એરંડી પીલીને દિવેલ કાઢ્યું હતું. આ ધાણીમાં સરસવ પીલીને સરસીઠં કાઢીએ છીએ. સરસીઠં અથાણામાં નાંખે છે, તો તે સ્વાદ થાય છે. ડોળા પીલીને ડોળીઠં કાઢીએ, તે નીકળ્યાપછી દૂધો રહે, તેને જાળ

કહે છે. ડોળીઆનો આળ ઘેરને ખવરાવે તો દૂધ કઢવું નીકલે. કણુત્રીના તેલને કણુત્રીઉં કહે છે. તે ફેલા ઉપર ચોપડે છે, તો સાંઈ થાય છે. એ સધળાં તેલ આળવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૯૧. દીવાળીની હકીકત.

કાચુંકોરું	દારખાનું	જળાં	ઉધેબુધે
ખંખેરી	શીરા	ટેટા	મકીઆં
સંખેરી	ગેર	બચકો	પેટારો
ખરખરીને	ફૂલકરણી	ફટાકા	છછુંદરાં

દીવાળીના દહાડામાં લોક ઘેર ઘેર દીવા કરે છે. સાંઈ સાંઈ ખાવાનું કરે છે. કોઈ દહાડો કંસાર, કોઈ દહાડો શીરોપૂત, કોઈ દહાડો દૂધપાકપૂરો, કદી લાકુ, એમ ફરતાં ફરતાં જમાણુ કરે છે. રોજ કાચુંકોરું ખાવામાટે સેવ, પૂરીઓ, મકીઆં, પહુઆ, સંખેરી, ધૂધરા, એવી એવી ખાવાની જાણસો કરી રાખે છે. દીવાળી પહેલાં લોક ઘરમાંથી જળાં કાઢે છે, ને લીપે ચુંપે છે; કેટલાક પોતાના ઘરને ખડી, ગેર, ચૂનો, કે રંગ ચોપડે છે. પેહરવાના ભારે લૂગડાંના બચકા પેટારામાંથી કાઢીને ત્યારે ખરખરીને તડકો પડે છે ત્યારે સૂકવે છે, ને ઉધેબુધે લાગી હોય તો તે ખંખેરી નાંખે છે. દીવાળીના દહાડામાં છોકરાં દારખાનું છોડે છે; ફટાકાની પેટીઓ, ટેટા, કોઠીઓ, છછુંદરાં, ફૂલકરણીઓ એવું એવું છોડે છે.

